

Oskar
Pietrewicz

SPÓR O KOREĘ

Rola USA i Chin w kształtowaniu bezpieczeństwa międzynarodowego
na Półwyspie Koreańskim

PISM

POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH
THE POLISH INSTITUTE OF INTERNATIONAL AFFAIRS

SPÓR O KOREĘ

**Rola USA i Chin w kształtowaniu
bezpieczeństwa międzynarodowego
na Półwyspie Koreańskim**

POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH

SPÓR O KOREĘ

**Rola USA i Chin w kształtowaniu
bezpieczeństwa międzynarodowego
na Półwyspie Koreańskim**

OSKAR PIETREWICZ

WARSZAWA 2022

© Copyright by Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2022

Recenzent
dr hab. Michał Lubina

Projekt okładki
Beata Świerczyńska

Indeks
Veronika Józwiak, Oskar Pietrewicz

Redakcja tekstu

Grażyna Nowocień-Mach

Korekta
Katarzyna Staniewska

Redakcja techniczna
Dorota Dołęgowska

ISBN 978-83-67487-02-3
eISBN 978-83-67487-03-0

Wydawca
Polski Instytut Spraw Międzynarodowych,
ul. Warecka 1a, 00-950 Warszawa
www.pism.pl

Druk i oprawa
Centrum Poligrafii Sp. z o.o.
ul. Spisaka 37, 02-495 Warszawa

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
Wstęp	9
I. Koreańskie miejsce na mapie	
Azja Północno-Wschodnia jako region	
w stosunkach międzynarodowych	23
Analiza regionalna w stosunkach międzynarodowych	24
Regionalizm w badaniach nad bezpieczeństwem. Koncepcja	
regionalnych kompleksów bezpieczeństwa	26
Wyodrębnienie regionu Azji Północno-Wschodniej	30
Wybrane problemy bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej	44
Kluczowe miejsce Półwyspu Koreańskiego w Azji Północno-	
-Wschodniej	52
II. Różne spojrzenia	
Bezpieczeństwo międzynarodowe w Azji Północno-Wschodniej	
z perspektywy teorii stosunków międzynarodowych	57
Czy podejścia teoretyczne są przydatne w badaniu stosunków	
międzynarodowych w regionie Azji i Pacyfiku?	58
Realizm w badaniu bezpieczeństwa międzynarodowego w Azji	
Północno-Wschodniej	62
Neoliberalizm w badaniu bezpieczeństwa międzynarodowego	
w Azji Północno-Wschodniej	83
Konstruktywizm w badaniu bezpieczeństwa międzynarodowego	
w Azji Północno-Wschodniej	91
III. Zaangażowanie i obecność	
USA i Chiny w Azji Północno-Wschodniej	
w perspektywie historycznej.	99
Historia pewnego zaangażowania: USA w Azji Północno-	
Wschodniej	100
Historia pewnej obecności: Chiny w Azji Północno-Wschodniej	127
IV. USA a Półwysep Koreański	
Kontekst globalny i regionalny, cele, instrumenty oddziaływania	157
Globalny i regionalny wymiar polityki zagranicznej	
i bezpieczeństwa USA w XXI w.	158
Cele i założenia polityki zagranicznej i bezpieczeństwa USA	
na Półwyspie Koreańskim	198
Wybrane współczesne instrumenty oddziaływania USA	
na bezpieczeństwo na Półwyspie Koreańskim	201

V. Chiny a Półwysep Koreański	
Kontekst globalny i regionalny, cele, instrumenty oddziaływania . . .	239
Globalny i regionalny wymiar polityki zagranicznej i bezpieczeństwa ChRL w XXI w.	240
Cele i założenia polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Chin na Półwyspie Koreańskim	273
Wybrane współczesne instrumenty oddziaływania Chin na bezpieczeństwo na Półwyspie Koreańskim	276
VI. Zmagania z atomem	
USA i Chiny wobec problemu nuklearnego na Półwyspie Koreańskim	307
Kilka słów o północnokoreańskim programie nuklearnym	308
USA wobec programu nuklearnego Korei Północnej	310
Chiny wobec programu nuklearnego Korei Północnej	336
VII. Obawa przed nieznanym	
USA i Chiny wobec perspektyw zjednoczenia Korei.	359
USA wobec perspektyw zjednoczenia Korei	360
Chiny wobec perspektyw zjednoczenia Korei	392
VIII. Dylematy i perspektywy	
Możliwe kierunki polityki USA i Chin na Półwyspie Koreańskim . . .	427
Dylematy polityki Chin i USA wobec Półwyspu Koreańskiego . . .	428
Perspektywy polityki USA i Chin wobec głównych wyzwań bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim	478
Wpływ sytuacji na Półwyspie Koreańskim na bezpieczeństwo międzynarodowe w regionie i stosunki amerykańsko-chińskie . . .	508
Zakończenie	517
Bibliografia	521
Indeks	589

WYKAZ SKRÓTÓW

ANZUS	–	Pakt Bezpieczeństwa Pacyfiku
APEC	–	Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku
ASEAN	–	Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej
BMR	–	broń masowego rażenia
BRICS	–	określenie grupy państw rozwijających się: Brazylii, Rosji, Indii, Chin i Republiki Południowej Afryki
ChRL	–	Chińska Republika Ludowa
CVID	–	koncepcja całkowitego, weryfikowalnego i nieodwracalnego demontażu północnokoreańskiego programu nuklearnego
ICBM	–	międzykontynentalny pocisk balistyczny
KEDO	–	Organizacja ds. Rozwoju Energetyki na Półwyspie Koreańskim
KPCh	–	Komunistyczna Partia Chin
KRLD	–	Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna
MAEA	–	Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej
MFW	–	Międzynarodowy Fundusz Walutowy
NATO	–	Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego
NPT	–	Traktat o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej
ONZ	–	Organizacja Narodów Zjednoczonych
OPCON	–	kontrola operacyjna
PKB	–	Produkt Krajowy Brutto
PSI	–	Proliferation Security Initiative (inaczej Inicjatywa Krakowska)
RB ONZ	–	Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych
RCEP	–	Regionalne Kompleksowe Partnerstwo Gospodarcze
SEATO	–	Organizacja Paktu Azji Południowo-Wschodniej
SLBM	–	pocisk balistyczny wystrzeliwany z okrętu podwodnego
THAAD	–	amerykański raketowy system antybalistyczny
USA	–	Stany Zjednoczone Ameryki
USFK	–	amerykańskie siły zbrojne w Korei Południowej
ZSRR	–	Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich

WSTĘP

Region Azji i Pacyfiku jest globalnym centrum – to stwierdzenie od co najmniej kilkunastu lat nie budzi kontrowersji. Stało się wręcz oczywistością nie tylko powtarzaną podczas akademicko-eksperckich dyskusji na temat współczesnych stosunków międzynarodowych, lecz także przytaczaną w publicystyce, prasie i wypowiedziach polityków. O znaczeniu regionu świadczy m.in. to, że jest on postrzegany jako kluczowy przez dwa największe mocarstwa: Stany Zjednoczone Ameryki (USA) i Chińską Republikę Ludową (ChRL). Układ sił między tymi państwami w największym stopniu wpływa na porządek międzynarodowy w regionie. Jednym z obszarów oddziaływania mocarstw i ścierania się ich interesów jest Azja Północno-Wschodnia (subregion Azji i Pacyfiku). Jej centralnym punktem jest Półwysep Koreański, który z uwagi na nieustanne napięcia między państwami koreańskimi, rozwijany intensywnie – zwłaszcza w ostatniej dekadzie – północnokoreański program nuklearny oraz zaangażowanie mocarstw stanowi poważne wyzwanie rzucone bezpieczeństwu międzynarodowemu w regionie. Z różnych powodów Półwysep Koreański zajmuje szczególnie istotne miejsce w polityce zagranicznej zarówno Chin, jak i USA. Od tego, jak rozwinie się sytuacja na półwyspie, może zależeć powodzenie dalszej strategii obu mocarstw w regionie oraz stan ich stosunków dwustronnych. Ponadto analizując politykę zagraniczną państw koreańskich, bez trudu można dostrzec, że postrzegają one Chiny i USA jako dwa centra i ośrodki siły w regionie, do których należy wypracować odpowiednie podejście.

Półwysep Koreański jawi się jako niezwykle interesujący przypadek z punktu widzenia bezpieczeństwa międzynarodowego. Wzbudzająca niepokój polityka Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej (KRLD), proliferacja broni masowego rażenia, sztuczny i będący pokłosiem zimnowojennych realiów podział narodu koreańskiego, historycznie zakorzeniona rywalizacja wielkich mocarstw na Półwyspie Koreańskim, z których obecnie największe znaczenie mają Chiny i USA, choć nie można zapominać również o Japonii i Rosji – to zaledwie kilka z wielu zagadnień świadczących o tym, że problemy bezpieczeństwa na półwyspie zasługują na pogłębione studia. Doświadczenia ostatnich lat bezsprzecznie dowiodły, że szeroko pojęty problem północnokoreański jest niezwykle aktualny i zyskuje na znaczeniu. Doniesienia o kolejnych próbach nuklearnych i rakietowych Korei Północnej, stanie zdrowia jej przywódcy, napięciach na linii KRLD–USA, postawie Chin wobec północnokoreańskiego sąsiada

i dylematach polityki Republiki Korei regularnie goszczą w serwisach informacyjnych.

Swego rodzaju fenomen Korei Północnej zadziwia obserwatorów na całym świecie. Państwo od wielu lat wręcz skazywane na upadek, uznawane za nieprzystające do realiów współczesnego świata znacząco wpływa na bezpieczeństwo w regionie i rzuca wyzwanie potężniejszym od siebie, w tym dwóm największym mocarstwom świata. Północnokoreański reżim, nazywany często pariasem międzynarodowym, odnosi sukcesy, rozwijając programy nuklearny i raketowy wbrew interesom silniejszych od siebie państw, którym na przestrzeni lat nie udało się – ani prośbą, ani groźbą – powstrzymać władz w Pjongjangu przed rozbudową potencjału militarnego. Tak częste, zwłaszcza w obiegu medialnym, umniejszanie znaczenia Korei Północnej i kwestionowanie tego, że jest ona autonomiczna w swoich poczynaniach, utrudnia zrozumienie specyfiki wydarzeń, jakie od lat rozgrywają się na Półwyspie Koreańskim.

Choć uwagę świata przyciąga przede wszystkim aktywność Korei Północnej, to nie można zapominać o tym, jak istotnym graczem dla regionalnego układu sił jest Korea Południowa. Rządzący w Seulu od lat konsekwentnie rozwijają całościową potęgę państwa, odnosząc szczególne sukcesy zwłaszcza na polu gospodarczym. Ponadto zainicjowany od końca lat 90. proces zbliżenia międzykoreańskiego w ramach tzw. słonecznej polityki unaoczniał rosnące znaczenie Republiki Korei jako ważnego gracza w wymiarze politycznym, realnie oddziałującego na sytuację na Półwyspie Koreańskim. Specyficzna sytuacja Południa wynika nie tylko z rywalizacji z Północą o prymat na półwyspie, lecz także ze stanu „zawieszenia” między dwoma potężnymi mocarstwami: USA – kluczowym sojusznikiem gwarantującym bezpieczeństwo i Chinami – najistotniejszym partnerem gospodarczym. Wielopłaszczyznowe i niepozbawione kwestii spornych stosunki z USA i Chinami sprawiają, że Korea Południowa stoi przed trudnymi wyborami, starając się czerpać jak najwięcej z relacji z oboma mocarstwami i równocześnie umacniać się jako samodzielny podmiot w regionie.

Problemy na Półwyspie Koreańskim nie miałyby takiego ciężaru gatunkowego, gdyby nie zaangażowanie USA na tym obszarze. Sojusz z Republiką Korei jest, oprócz aliansu z Japonią, filarem amerykańskiej strategii w Azji Północno-Wschodniej i szerszej regionie Azji i Pacyfiku, która mimo upływu lat w wymiarze bezpieczeństwa jest w znacznym stopniu oparta na zasadach tzw. systemu z San Francisco. Z punktu widzenia amerykańskich interesów globalnych

i regionalnych poważnym wyzwaniem jest polityka prowadzona przez Koreę Północną, która w coraz większym stopniu zagraża najbardziej elementarnym amerykańskim interesom narodowym, włącznie z bezpieczeństwem terytorium kontynentalnego USA. Niewątpliwą porażką największego mocarstwa świata jest fakt, że kolejne amerykańskie administracje nie potrafiły rozwiązać problemów narastających wskutek polityki tego państwa.

Państwem w ogromnym stopniu wpływającym na sytuację na Półwyspie Koreańskim jest ChRL. Ze względu na bliskość geograficzną, wielowiekowe oddziaływanie polityczne, gospodarcze i kulturowe oraz skalę aktualnych powiązań z państwami koreańskimi Chiny jawią się jako niezwykle istotny gracz na Półwyspie Koreańskim. Doskonale zdają sobie z tego sprawę władze w Waszyngtonie, które od lat starają się różnymi sposobami nakłonić swoich odpowiedników w Pekinie do przyjęcia bardziej krytycznej postawy wobec KRLD. Chińska percepcja wydarzeń na Półwyspie Koreańskim jest odmienna od amerykańskiej, co jest głównym powodem niemożności znalezienia wspólnego mianownika przez Amerykanów i Chińczyków w odniesieniu do problemu północnokoreańskiego. Co więcej, ostatnie lata wyraźnie pokazują, że wbrew często powtarzanym głosom Chiny – mimo posiadania wszelkich środków oddziaływania na Koreę Północną – nie są w stanie kontrolować problematycznego sąsiada. Koreańska polityka ChRL jest mieszanką historycznych doświadczeń, strategicznych dylematów i nawarstwiających się sprzeczności. Uwzględnienie chińskiego spojrzenia, bardzo często pomijane w zachodnich publikacjach prasowych, wydaje się niezbędne dla zrozumienia skali złożoności problemów bezpieczeństwa na półwyspie.

Dynamika bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim, mająca kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego w Azji Północno-Wschodniej, jest wypadkową interakcji państw koreańskich z Chinami i USA. W książce koncentruję się na roli ChRL i USA w kształtowaniu tej dynamiki. Przedstawiam przyczyny zaangażowania obu mocarstw na Półwyspie Koreańskim, ich interesy i cele, kontekst globalnego i regionalnego wymiaru ich polityk zagranicznych, środki i metody oddziaływania w stosunkach z państwami koreańskimi oraz ewolucję stanowisk wobec głównych wyzwań bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim. Staram się pokazać, że „koreańskie problemy” są tak złożone, że niemożliwe jest rozwiązanie ich w sposób jednostronny, bez uwzględnienia interesów głównych zainteresowanych: Chin, USA oraz Korei Płd. i Korei Płn.

Niniejsza książka powstała na podstawie rozprawy doktorskiej „Rola Chin i USA w kształtowaniu bezpieczeństwa regionalnego w Azji Północno-Wschodniej na początku XXI w. Przypadek Półwyspu Koreańskiego”, napisanej w październiku 2017 r. i obronionej w maju 2018 r. na Uniwersytecie Warszawskim. Od momentu zakończenia prac nad rozprawą minęło wystarczająco dużo czasu, abym mógł na nią spojrzeć na nowo, a przede wszystkim krytycznie. Upływ czasu wymusił też uwzględnienie rozwoju wypadków na Półwyspie Koreańskim po 2017 r. Był to czas wyjątkowo intensywny nawet jak na koreańskie standardy. Zrobiłem co w mojej mocy, aby do rąk czytelnika trafiła książka możliwie jak najbardziej aktualna.

Kształtowanie dynamiki bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim przez Chiny i USA analizuję, opierając się na pięciu założeniach:

1. Sytuacja bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim jest osadzona w szerszym kontekście regionalnym Azji Północno-Wschodniej. Mimo że jest ona częścią składową większych systemów regionalnych (np. Azji i Pacyfiku), cechuje się takimi właściwościami w zakresie bezpieczeństwa, które pozwalają traktować ją jako odrębny region w stosunkach międzynarodowych. Z uwagi na złożoność stosunków międzynarodowych i wyzwań bezpieczeństwa w tej części świata analizę przeprowadzam z uwzględnieniem dorobku różnych teorii stosunków międzynarodowych: realizmu, neoliberalizmu i konstruktywizmu.

2. Na obecną politykę zagraniczną USA i Chin na Półwyspie Koreańskim i w Azji Północno-Wschodniej wpływ ma zróżnicowana historia zaangażowania tych państw w regionie. Dlatego w jednym z rozdziałów zarysowuję historyczne korzenie tej aktywności. Nie jest to jednak kompleksowe zrelacjonowanie historii stosunków amerykańsko- i chińsko-koreańskich – odwołania historyczne służą wyłącznie podkreśleniu ewolucji zachowań mocarstw. Zasadniczo zakres analizy tematu jest ograniczony czasowo od początku XXI w., tj. od 2001 r. do 2020 r. Przyjęte ramy czasowe są uzasadnione z kilku względów. Początek XXI w. był czasem zmian władzy w USA (w styczniu 2001 r. rozpoczęcie rządów przez administrację prezydenta George’a W. Busha) i ChRL (w marcu 2003 r. rządy w państwie objęli przewodniczący Hu Jintao i premier Wen Jiabao). Ponadto przełom lat 90. i początku nowego tysiąclecia był czasem bezprecedensowego, jeśli chodzi o zaangażowanie polityczne, dialogu międzykoreańskiego pod znakiem tzw. słonecznej polityki realizowanej przez administrację Kim Dae-junga. Również w pierwszych latach XXI w.

doszło do ponownego zaognienia kryzysu nuklearnego na Półwyspie Koreańskim (tzw. drugi kryzys nuklearny rozpoczęty w drugiej połowie 2002 r.).

3. Działania Chin i USA na Półwyspie Koreańskim są osadzone w szerszym kontekście polityki zagranicznej i bezpieczeństwa obu mocarstw. Ich posunięcia na odcinku koreańskim odzwierciedlają założenia polityki zagranicznej i bezpieczeństwa w wymiarze globalnym i regionalnym (Azji i Pacyfiku). W pracy nie podejmuję kwestii wewnętrznych w ChRL i USA ani w państwach koreańskich, choć biorę je pod uwagę jako czynnik, który ma znaczenie dla kształtowania dynamiki bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim i w Azji Północno-Wschodniej. Temat stosunków amerykańsko-chińskich podejmuję wyłącznie z punktu widzenia działań obu państw wobec Półwyspu Koreańskiego.

4. ChRL i USA kształtują dynamikę bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim przez wielopłaszczyznowe interakcje w stosunkach z państwami koreańskimi. Na potrzeby analizy polityki zagranicznej Chin i USA wobec państw koreańskich przyjmuję kategorię środków i metod oddziaływania międzynarodowego państwa (będących środkami jego polityki zagranicznej państwa). W rozumieniu Justyny Zajęc środki polityki zagranicznej to „wszystkie zasoby i instrumenty, przy użyciu których państwa starają się kształtować pożądane postawy i działania zagranicznych podmiotów oraz pożądane stany zjawisk i procesów międzynarodowych”. Polska badaczka definiuje metody jako „sposoby posługiwania się przez państwa środkami” i dzieli je na pozytywne (nakłanianie), negatywne (przymus) i neutralne. W pracy stosuję podział według kryterium przedmiotowego na środki polityczne, ekonomiczne, wojskowe i kulturowo-cywilizacyjne¹. Uwzględniłam wyłącznie te wymiary stosunków ChRL i USA z państwami koreańskimi, które w moim przekonaniu mają wpływ na bezpieczeństwo na Półwyspie Koreańskim i w regionie.

5. Wpływ Chin i USA na sytuację bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim można ocenić przez pryzmat reakcji obu mocarstw na dwa kluczowe wyzwania: problem północnokoreańskiego programu nuklearnego i kwestię zjednoczenia Korei. Choć problem nuklearny dawał o sobie znać już w latach 90. (tzw. pierwszy kryzys nuklearny), to na znaczeniu zyskał już w nowym tysiącleciu w związku z narastającym sporem amerykańsko-północnokoreańskim

¹ J. Zajęc, *Środki i metody polityki zagranicznej państwa*, w: R. Zięba (red.), *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009, s. 79–97.

z powodu tej kwestii i rozbudową potencjału nuklearnego Korei Płn. Z kolei problematyka zjednoczeniowa stała się istotnym zagadnieniem w związku z prowadzoną przez władze Republiki Korei tzw. słoneczną polityką. Zarówno problem nuklearny, jak i kwestia zjednoczeniowa są przejawem „koreanizacji” problemów na Półwyspie Koreańskim – to pod wpływem działań obu państw koreańskich Chiny i USA muszą uwzględniać w swoich kalkulacjach czynnik koreański i ustosunkować się do niego.

Struktura książki

Struktura książki została ukształtowana w taki sposób, aby kolejne rozdziały odzwierciedlały powyższe założenia. Książka składa się z ośmiu rozdziałów. Pierwsze dwa mają charakter definicyjno-teoretyczny, a trzeci – historyczny. Choć ich lektura powinna pozwolić na pełniejsze zrozumienie treści kolejnych rozdziałów, czytelnicy zainteresowani tematyką zasygnalizowaną bezpośrednio w tytule książki mogą swobodnie przejść do kolejnych części.

Celem pierwszego rozdziału jest wyodrębnienie Azji Północno-Wschodniej jako regionu w stosunkach międzynarodowych według kryterium bezpieczeństwa i z wykorzystaniem koncepcji regionalnych kompleksów bezpieczeństwa autorstwa Barry’ego Buzana i Ole Wævera. Taki sposób wyodrębnienia regionu zarysowuje podstawowe problemy badawcze pracy – zwraca uwagę na znaczenie Chin i USA w kształtowaniu dynamiki bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim, będącym centralnym punktem Azji Północno-Wschodniej. W rozdziale wskazuję też na wybrane problemy naświetlające specyfikę tego regionu w kontekście bezpieczeństwa.

Z uwagi na złożoność rzeczywistości międzynarodowej w Azji Północno-Wschodniej i szerzej regionie Azji i Pacyfiku wybór zaledwie jednej perspektywy teoretycznej może być niewystarczający. Z tego względu w rozdziale drugim do problematyki bezpieczeństwa międzynarodowego w Azji Północno-Wschodniej podchodzę z perspektywy trzech dominujących teorii stosunków międzynarodowych: realizmu, neoliberalizmu i konstruktywizmu.

Rozdział trzeci traktuje o zaangażowaniu USA i Chin w Azji Północno-Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Półwyspu Koreańskiego, w kolejnych stuleciach i dekadach. Wychodzę z założenia, że podstawowa znajomość historii zaangażowania obu mocarstw w Azji Północno-Wschodniej ułatwia zrozumienie współczesnej

polityki zagranicznej i bezpieczeństwa tych państw na Półwyspie Koreańskim. Zarówno w części dotyczącej USA, jak i Chin wskazuję na wpływ czynnika geograficznego i kultury strategicznej na zaangażowanie tych państw w regionie – kwestie te do dziś mają wpływ na posunięcia obu mocarstw na odcinku koreańskim.

W rozdziale czwartym przedstawiam rolę USA w kształtowaniu bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim. Dla zrozumienia specyfiki zaangażowania USA na półwyspie w aspekcie bezpieczeństwa zarysowuję wymiar globalny i regionalny (tj. odnoszący się do Azji i Pacyfiku) amerykańskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa w XXI w. Pozwala mi to wskazać cele i założenia amerykańskiej polityki na Półwyspie Koreańskim. Dla ukazania istotnej roli USA jako podmiotu kształtującego sytuację na półwyspie prezentuję wybrane współczesne środki i metody oddziaływania USA na bezpieczeństwo na tym obszarze.

Rozdział piąty dotyczy roli Chin w kształtowaniu bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim. Jego struktura jest analogiczna do rozdziału czwartego. Specyfikę zaangażowania Chin na Półwyspie Koreańskim w wymiarze bezpieczeństwa ukazuję przez pryzmat rosnących aspiracji i zmieniającej się koncepcji polityki zagranicznej i bezpieczeństwa ChRL w znaczeniu globalnym i regionalnym. Wskazanie celów i założeń koreańskiej polityki Chin oraz przegląd wybranych współczesnych środków i metod ich oddziaływania na bezpieczeństwo na Półwyspie Koreańskim służy podkreśleniu złożonej i wielowymiarowej polityki ChRL wobec państw koreańskich.

W rozdziałach szóstym i siódmym piszę o polityce USA i Chin wobec dwóch najpoważniejszych wyzwań bezpieczeństwa na Półwyspie Koreańskim: programu nuklearnego Korei Północnej (rozdział szósty) i perspektyw zjednoczenia Korei (rozdział siódmy). Zarysowując ewolucję polityki obu państw wobec problemu nuklearnego, wskazuję interesy, wyzwania i narzędzia polityki zagranicznej USA i ChRL w warunkach dynamicznie zmieniającej się sytuacji na Półwyspie Koreańskim. Z kolei dla zobrazowania złożoności problemu ewentualnego zjednoczenia Korei nakreślam ewolucję stanowiska USA i ChRL wobec potencjalnej reunifikacji oraz wskazuję na korzyści i koszty, jakie wynikają z podziału Korei lub mogłyby wynikać z skutku jej zjednoczenia. Takie podejście służy ukazaniu obaw, dylematów i oczekiwań USA i Chin względem rozwoju wydarzeń na Półwyspie Koreańskim. Przedstawiam również wybrane scenariusze zjednoczeniowe, aby uwypuklić argumenty za poparciem i przeciw poparciu USA i Chin dla reunifikacji Korei.

Rozdział ósmy stanowi zwieńczenie trzech poprzednich rozdziałów. Zwracam w nim uwagę na to, jaki wpływ na współczesną dynamikę bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej ma zaangażowanie ChRL i USA w sytuację na półwyspie. Przywołane w rozdziale wybrane przykłady wewnątrzamerykańskiej i wewnątrzchińskiej debaty eksperckiej na temat możliwych kierunków polityki zagranicznej wobec szeroko pojętego problemu koreańskiego ukazują dylematy polityki ChRL i USA wobec Półwyspu Koreańskiego. W rozdziale zastanawiam się też nad perspektywami polityki obu mocarstw wobec problemu nuklearnego oraz perspektyw zjednoczenia Korei.

Kilka słów o literaturze

O wyborze tematu – poza wyżej wskazaną aktualnością i rosnącym znaczeniem problematyki – zdecydował fakt, że do tej pory nie powstała w Polsce całościowa analiza roli Chin i USA w kształtowaniu bezpieczeństwa międzynarodowego w Azji Północno-Wschodniej na przykładzie oddziaływania obu mocarstw na sytuację na Półwyspie Koreańskim. Doceniając wartość poznawczą cytowanych w książce publikacji, pragnę zaznaczyć, że właściwie nie podjęto w nich próby analizy zaangażowania Chin i USA na Półwyspie Koreańskim z uwzględnieniem kontekstu bezpieczeństwa międzynarodowego w Azji Północno-Wschodniej i dynamiki wewnątrzkoreańskiej. Ponadto znaczna część publikacji powstała co najmniej dekadę temu, co sprawia, że w niedostatecznym stopniu uwzględniono w nich rozwój północnokoreańskiego programu nuklearnego, który ma szczególnie istotny wpływ na bezpieczeństwo w regionie. Książka ta stanowi więc próbę wypełnienia pewnych luk w badaniach zmieniającej się sytuacji bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej i zaangażowania Chin i USA na Półwyspie Koreańskim.

Problematyce bezpieczeństwa międzynarodowego w Azji Północno-Wschodniej poświęcono jak dotąd niewiele miejsca w polskojęzycznej literaturze naukowej. Temat został podjęty przede wszystkim przez Edwarda Haliżaka w monografii *Regionalny kompleks bezpieczeństwa Azji Północno-Wschodniej* (2004). Wybrane wątki składające się na niniejszą pracę zostały poruszone również w innych opracowaniach tego autora. W 2020 r. ukazała się też książka na podstawie pracy doktorskiej Rafała Wiśniewskiego *Wpływ współpracy i rywalizacji mocarstw na bezpieczeństwo międzynarodowe w Azji Północno-Wschodniej w latach 1989–2014*. Dynamika bezpieczeństwa

na Półwyspie Koreańskim nie była jednak głównym przedmiotem badań w tych publikacjach.

Jak dotąd pojawiło niewiele opracowań monograficznych w języku polskim dotyczących Półwyspu Koreańskiego w ujęciu międzynarodowym. Z opracowań dotyczących historii Korei na uwagę zasługuje pionierska *Historia Korei* (2005) Joanny P. Rurarz oraz *W krainie porannej ciszy i śnieżnopiórych żurawi. Zachód a Królestwo Chosŏn. Historia wczesnych kontaktów XVI–XIX w.* Andrzeja Wadasa (2021). Niekwestionowaną wartość w polskich badaniach nad Koreą Północną zajmują liczne publikacje Waldemara J. Dziaka². Należy również odnotować wiele opracowań przygotowanych przez tego autora wspólnie z Jerzym Bayerem na temat polityki zagranicznej ChRL i stosunków chińsko-koreańskich, w tym zwłaszcza dwutomową pracę *Korea & Chiny* (2004). Od lat problematyką wewnętrzną w Korei Północnej zajmuje się Nicolas Levi³. Jeśli chodzi o problematykę międzykoreańską i zjednoczeniową, na uwagę zasługują monografie Andrzeja Bobera, Marcelego Burdelskiego i Grażyny Strnad⁴. Interesującymi publikacjami zbiorowymi, w których została podjęta m.in. tematyka koreańska w perspektywie międzynarodowej, są *Korea. Doświadczenia i perspektywy* pod red. Krzysztofa Gawlikowskiego i Elżbiety Potockiej (2002) oraz *Korea w oczach Polaków* pod red. Józefa Włodarskiego, Kamila Zeidlera i Marcelego Burdelskiego (2012). Wkład w rozwój badań nad historią kontaktów polsko-koreańskich wnoszą opracowania Marka Hańderka i Sylwii Szyg.

Bez wątpienia w ostatnich latach szeroko pojęta tematyka koreańska zyskuje coraz większą popularność na polskim rynku wydawniczym. Świadczą o tym m.in. książki popularyzujące wiedzę o różnych aspektach funkcjonowania Korei Północnej: *Korea Północna. Przebudzanie...* Elżbiety Potockiej (2020) i Korei Południowej: *Korea Południowa. Republika żywiółów* Marcina Jacoby'ego (2018) i *Kraj niespokojnego poranka. Pamięć i bunt w Korei Południowej* Romana Husarskiego (2021). Należy odnotować też aktywność Joanny Beczkowskiej z Ośrodka Spraw Azjatyckich na Uniwersytecie Łódzkim, która regularnie od

² Poza wymienionymi w bibliografii należy wskazać m.in. monografie takie jak *Korea Północna. U źródeł rodzinnej sukcesji władzy*, Wydawnictwo ISP PAN, 2009; *Kim Dzong Un. Kronika życia i walki*, Wydawnictwo ISP PAN, 2013.

³ Autor m.in. *Kto rządzi w Korei Północnej?*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2014; *System polityczny Korei Północnej. Aspekty kulturowe*, Askon, 2013; *Kim jest Kim Dzong Un?* (wspólnie z Edgarem Czopem), Kwiaty Orientu, 2016.

⁴ Polska badaczka jest również autorką prac podejmujących przede wszystkim problematykę wewnętrzną w Korei Południowej: G. Strnad, *Południowokoreańska droga do demokracji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2010 i (wspólnie z Waldemarem J. Dziakiem) *Republika Korei. Zarys ewolucji systemu politycznego*, Wydawnictwo ISP PAN, 2011.

2017 r. opracowuje serię „Monitor Koreański”, w której przedstawia aktualną sytuację polityczną, gospodarczą i społeczną w Korei Południowej, ze szczególnym naciskiem na jej aktywność w regionie Europy Środkowej oraz stosunki międzykoreańskie.

Wart odnotowania jest dorobek polskich badaczy w zakresie polityk zagranicznych Chin i USA realizowanych wobec państw azjatyckich. W przypadku opracowań dotyczących Chin szczególnie wartościowe są prace m.in. Jana Rowińskiego, Bogdana Góralczyka, Dominika Mierzejewskiego, Jerzego Bayera i Waldemara Dziaka. Natomiast jeśli chodzi o politykę zagraniczną USA wobec regionu azjatyckiego, na szczególną uwagę zasługują prace Marcina Grabowskiego i Edwarda Haliżaka. Publikacje tych autorów okazały się przydatne w przygotowaniu książki, ale skupiono się w nich wyłącznie na analizie wybranych elementów. Brakowało natomiast syntetycznego opracowania, które bezpośrednio korespondowałoby z tematem pracy.

Literatura anglojęzyczna poświęca zdecydowanie więcej miejsca zarówno problematyce bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej, jak i Półwyspowi Koreańskiemu i państwom koreańskim w stosunkach międzynarodowych. Istnieje również wiele opracowań omawiających politykę zagraniczną zarówno Chin, jak i USA wobec Azji Północno-Wschodniej i Półwyspu Koreańskiego. W przeważającej części cytowane prace podejmują wybrane zagadnienia, jak np. stosunki bilateralne Chin i USA z państwami koreańskimi, kwestię zjednoczenia Korei czy problem północnokoreańskiego programu nuklearnego. Nie sposób wymienić w tym miejscu wszystkich autorów, z których opracowań skorzystałem, przygotowując tę książkę. Szczegółowa lista wykorzystanych publikacji znajduje się w bibliografii zamieszczonej na końcu pracy. Dodatkowo w przypisach zamieściłem odwołania do publikacji poszerzających wiele zagadnień, których nie przybliżyłem w książce.

Ze względu na zakres tematyczny pracy i brak całościowej analizy badanego problemu pracę starałem się oprzeć na licznych i różnorodnych publikacjach. Posłużyłem się zarówno materiałami pierwotnymi (dokumenty strategiczno-polityczne, biuletyny informacyjne, wypowiedzi przedstawicieli państwowych, dane statystyczne, prasa), jak i wtórnymi (opracowania badaczy akademickich, organizacji rządowych i pozarządowych). Poza opracowaniami stricte naukowymi, tj. monografiami, rozdziałami w pracach zbiorowych i artykułami w czasopiśmie naukowych, sięgnąłem po komentarze, analizy i raporty publikowane przez ośrodki analityczne i organizacje pozarządowe. Z uwagi na aktualność i dynamikę badanych zjawisk konieczne było

monitorowanie na bieżąco specjalistycznych portali. Szczegółowy wykaz wykorzystanych źródeł znajduje się w bibliografii.

Uwagi do transkrypcji

W związku z brakiem uniwersalnej transkrypcji języka koreańskiego w pracy zdecydowałem się na używanie terminów w formie najczęściej pojawiającej się w literaturze, po którą sięgałem. Jako że w opracowaniach obcojęzycznych (głównie anglojęzycznych) najbardziej ugruntowany jest zapis oficjalny, tj. przyjęty w 2000 r. przez południowokoreańskie Ministerstwo Kultury i Turystyki, w książce w przeważającej części opieram się na tej transkrypcji, wyjątkowo pozostawiając zapis w transkrypcji fonetycznej McCune'a-Reischauera (jeśli taki był stosowany w cytowanych źródłach)⁵. Mając na uwadze silne zakorzenienie niektórych nazwisk w literaturze polskiej, konsekwentnie stosuję zapis Kim Ir Sen, Kim Dzong Il, Kim Dzong Un czy Li Syngman. W przypadku pewnych południowokoreańskich nazwisk, np. Moon Jae-ina, stosuję spopularyzowaną transkrypcję dla języka angielskiego. Natomiast w kwestii niektórych nazw geograficznych (Pjongjang, Panmundżom) opieram się na zaleceniach Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej⁶. Jako że znaczna część pracy jest poświęcona Chinom, w przypadku nazw chińskich posługuję się powszechnie stosowaną w publikacjach transkrypcją *pinyin*.

⁵ Problematyczne jest to, że nie istnieje jeden, uniwersalny system transkrypcji języka koreańskiego. System latynizacji McCune'a-Reischauera z 1937 r. został przyjęty w Republice Korei w 1984 r. i jako oficjalny system transkrypcji funkcjonował tam do 2000 r., kiedy został zastąpiony przez latynizację poprawioną (zmodyfikowany przez Narodową Akademię Języka Koreańskiego system McCune'a-Reischauera). Kwestię zapisu nazw z języka koreańskiego komplikuje również fakt, że obie Koree promują własne, odrębne systemy transkrypcji. Dodatkowo w środowisku polskich koreanistów z Uniwersytetu Warszawskiego sugeruje się powrót do używania transkrypcji polskiej, opracowanej w latach 60. XX w. przez Halinę Ogarek-Czój. Brak jednej uniwersalnej transkrypcji alfabetu koreańskiego sprawia, że pojawiające się kolejne propozycje zapisu spotykają się z krytyką środowiska językoznawców. Przykładowo zob. J.P. Rurarz, *Historia Korei*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2009, s. 10–12; T. Korsak, M. Hornung, *Mały słownik koreańsko-polski*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2012, s. 6–8.

⁶ Zob. *Nazewnictwo geograficzne świata: Azja Wschodnia*, z. 9, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, 2006, s. 72–93.

Podziękowania

Powstanie tej książki było możliwe dzięki wsparciu i życzliwości wielu osób. Szczególne wyrazy wdzięczności należą się Promotorowi. Praca nad rozprawą doktorską pod okiem prof. Jana Rowińskiego była wyjątkowym i wzbogacającym doświadczeniem – godziny inspirujących rozmów, cenne uwagi, serdeczność i pogoda ducha oraz pomoc wychodząca daleko poza wsparcie merytoryczne były kluczowe dla powstania tej pracy. Szczere podziękowania kieruję również do Promotor Pomocniczej, Kamili Pronińskiej, której wartościowe spostrzeżenia i niesłabnące zaangażowanie pomogły uporządkować wiele zagadnień, co początkowo wydawało się nie do osiągnięcia. Dziękuję też Michałowi Lubinie za rzetelne zrecenzowanie książki oraz udzielenie przydatnych rad i wskazówek potrzebnych w końcowym etapie prac nad publikacją.

Rozprawa doktorska, a następnie książka powstawała w różnych okolicznościach, które wpłynęły – mam nadzieję, że pozytywnie – na jej ostateczny kształt. Dziękuję Krzysztofowi Iwankowi, kierownikowi Ośrodka Badań Azji, w którym pracowałem w latach 2016–2017, za przychylność w ostatnich miesiącach nierównej walki z doktoratem. Słowa podziękowania kieruję też do Alicji Bachulskiej i Przemysława Lesińskiego, którzy dzielnie znosili moje humory, jakie nieuchronnie pojawiały się w trakcie mozolnej pracy nad dysertacją.

Prace nad książką prowadziłem już jako analityk Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych. Dziękuję Dyrekcji PISM-u za zaufanie, jakim mnie obdarzyła, zatrudniając mnie i umożliwiając rozwijanie warsztatu analitycznego pod okiem doświadczonych Koleżanek i Kolegów. Szczególnie dziękuję Justynie Szczudlik i Damianowi Wnukowskiemu, koordynatorom programu Azja i Pacyfik, który mam przyjemność współtworzyć – jak mało kto łączą oni profesjonalizm i rzetelność z uczynnością, pogodą ducha i otwartością na drugiego człowieka. Wyrazy podziękowania kieruję też do Bartosza Wiśniewskiego, kierownika Biura Badań i Analiz w latach 2017–2019, którego pomocne rady i wskazówki do dziś kształtują mnie analitycznie i z którym przeżyliśmy inspirujące intelektualnie przygody podczas wypraw do Korei Północnej i Południowej. Dziękuję również Wydawnictwu, zwłaszcza Grażynie Nowocien-Mach, oraz Dorocie Dołęgowskiej i Katarzynie Staniewskiej za pomoc przy ostatnich szlifach nad książką. Za projekt i wykonanie okładki serdecznie dziękuję Beacie Świerczyńskiej.

Praca w PISM-ie otworzyła przede mną możliwości współpracy i poznania znakomitych znawców tematyki koreańskiej i szerzej azjatyckiej z zagranicznych instytucji analitycznych, takich jak m.in. Chatham House, East Asia Institute, European Union Institute for Security Studies, Institut français des relations internationales, Institute of Foreign Affairs and National Security, KF-VUB Korea Chair w Brussels School of Governance, Korea Institute for Defense Analyses, Korea Risk Group, Real Instituto Elcano, Stiftung Wissenschaft und Politik, Stockholm International Peace Research Institute i The Sejong Institute. Możliwość skonfrontowania poglądów ze znawcami tematu, takimi jak Eric Ballbach, Antoine Bondaz, John Delury, Alice Ekman, Mario Esteban, Hwang Ildo, Björn Jerdén, Jun Bong-Geun, Jun Hae-Won, Shannon Kile, Kim Jina, Andriej Łańkow, Ma Sang Yoon, Françoise Nicolas, John Nilsson-Wright, Ramon Pacheco Pardo, Su Fei, Gudrun Wacker i Wi Sung-lac wzbogaciła moją perspektywę i pozwoliła na nowo krytycznie spojrzeć na niniejszą publikację. Jestem wdzięczny również moim koreańskim znajomym: analitykom i dyplomatom, poznanym zarówno w Polsce, jak i w Korei Płd. i Korei Płn. Choć łączą nas przede wszystkim stosunki profesjonalne, to mam wrażenie, że przez lata udało się nam wypracować relację pozwalającą na szczerą i otwartą rozmowę. Poznawanie koreańskiej perspektywy – zarówno z Południa, jak i Północy – wzbogaca moje postrzeganie problemów na Półwyspie Koreańskim, każąc spojrzeć na sprawy pod zupełnie innym kątem. I przypomina mi znaną prawdę, że tam, gdzie wszyscy myślą podobnie, nikt nie myśli zbyt wiele.

W chwilach zwątpienia zawsze mogłem liczyć na najbliższą Rodzinę i Przyjaciół. Gdyby nie drzemiące w Nich nieskończone pokłady energii i chęć pomocy niezależnie od okoliczności, ta książka z pewnością by nie powstała. Dziękuję Karolowi Wasilewskiemu, z którym od ponad dekady przemierzamy podobne ścieżki, za zaangażowanie w każdą z tysięcy rozmów, jakie odbyliśmy, otwartość umysłu i skłonność do refleksji, tak potrzebne w nieustannej pracy nad sobą. Wreszcie ogromne podziękowania kieruję do Veroniki Józwiak, z którą doświadczam szczęścia w codzienności i na którą mogę liczyć w dosłownie każdej sytuacji. Dzięki Veronice mogłem przezwyciężyć własne słabości i stawić czoło przeciwnościom losu. I ostatecznie napisać tę książkę.

Oskar Pietrewicz

I.

KOREAŃSKIE MIEJSCE NA MAPIE AZJA PÓŁNOCNO-WSCHODNIA JAKO REGION W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

W jakim regionie znajduje się Półwysep Koreański? Najkrócej mógłbym odpowiedzieć, że w Azji Północno-Wschodniej i na tym zakończyć. Taka odpowiedź nie byłaby jednak przekonująca dla wielu czytelników. Termin Azja Północno-Wschodnia nie jest bowiem rozpowszechniony ani w polskim środowisku naukowo-eksperckim, ani w przestrzeni medialnej. Co więcej, różne terminy i pojęcia odnoszące się do regionów są używane wymiennie i często błędnie. Dlatego konieczne jest określenie, co rozumiem przez Azję Północno-Wschodnią. Region ten definiuję i wyodrębniam na podstawie kryterium bezpieczeństwa, wykorzystując narzędzie analityczne, jakie oferuje koncepcja regionalnych kompleksów bezpieczeństwa Barry'ego Buzana i Ole Wævera. Dla uporządkowania wyводу wypada zacząć od tego, czym jest analiza regionalna w stosunkach międzynarodowych i wspomniana koncepcja obu panów.

Analiza regionalna w stosunkach międzynarodowych

Pojęcia regionu, regionalizmu i regionalizacji są często używane przez badaczy stosunków międzynarodowych, ale nie są jednoznacznie definiowane¹. Do dziś nie wykształciła się jedna uniwersalna definicja regionalizmu i regionalizacji, nie ma więc jednoznacznie przyjętego, na poziomie intersubiektywnym, podziału na regiony². Przy przeprowadzaniu analizy regionalnej wskazane jest więc możliwie jak najbardziej precyzyjne zdefiniowanie regionu, a więc ustalenie, na podstawie jakich kryteriów jest wyodrębniony, jakie są jego granice, jakie obszary i problemy wchodzi w jego skład. Odpowiednie zdefiniowanie regionu pozwala określić, jakie elementy (państwa, interakcje, rodzaje problemów) mają być przedmiotem analizy. Różne definicje i sposoby rozumienia pojęcia regionu pokazują, że nie można przyjąć jego abstrakcyjnej definicji i nie należy go traktować wyłącznie jako zjawiska geograficznego³.

Badanie regionów w stosunkach międzynarodowych ma całkiem długą tradycję zarówno w nauce anglosaskiej⁴, jak i polskiej⁵. Debata na temat konceptualizacji pojęcia regionu ożywiła się po zakończeniu zimnej wojny, na co wpływ miały zanik dwubiegunowości i intensyfikacja ekonomicznych procesów globalizacyjnych⁶. Wzrost zainteresowania perspektywą regionalną skłonił Petera Katzensteina do określenia pozimnowojennej rzeczywistości mianem „świata

¹ P.J. Borkowski, *Polityczne teorie integracji międzynarodowej*, Difin 2007, s. 19–23.

² *Ibidem*, s. 19.

³ H. Dumała, *Region jako pojęcie nauki o stosunkach międzynarodowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1994, t. 1, nr 3, s. 41.

⁴ Szerzej zob. J.S.J. Nye, *International Regionalism: Readings*, Little Brown & Company, 1968, s. vi–vii; W.R. Thompson, *The Regional Subsystem: A Conceptual Explication and a Propositional Inventory*, „International Studies Quarterly” 1973, t. 17, nr 1, s. 89–117; L.J. Cantori, S.L. Spiegel, *The International Politics of Regions: A Comparative Approach*, Prentice Hall, 1970. Omówienie badań nad analizą regionalną zob. J. Zajączkowski, *Poziomy analizy regionalnej w nauce o stosunkach międzynarodowych*, w: E. Haliżak, M. Pietraś (red.), *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Rambler, 2013, t. 1, s. 55–78.

⁵ Szerzej zob. J. Gilas (red.), *Regionalizm w stosunkach międzynarodowych*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 1978; H. Dumała, *Regiony międzynarodowe w teorii i praktyce*, w: I. Topolski, H. Dumała, A. Dumała (red.), *Regiony w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo UMCS, 2009, s. 13–30; R. Bierzanek, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980, s. 280–281.

⁶ E. Haliżak, *Wspólnota Pacyfiku a Wspólnota Wschodnioazjatycka*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2006, s. 19–20.

regionów” (*world of regions*)⁷. W debacie na temat kryteriów wyodrębnienia regionu wybrzmiała szczególnie kwestia bliskości geograficznej. Katzenstein twierdził, że „geografia nie jest przeznaczeniem, a regiony jako produkty kultury, historii, polityki i ekonomii zmieniają się w przestrzeni” i mogą być określane także przez podmioty zewnętrzne⁸. Björn Hettne dodawał, że nie istnieje coś takiego jak „naturalne regiony”, gdyż definicja regionu zależy od tego, wokół jakich problemów jest on definiowany⁹. Tego typu głosy wskazywały, że chociaż bliskość geograficzna w podstawowym stopniu rozstrzyga o przynależności do danego regionu, to o jego kształcie decydują czynniki społeczne, ekonomiczne, kulturalne i polityczne, a także występowanie cech podzielanych przez członków regionu¹⁰. Bliskość geograficzna nie może być więc jedynym wskaźnikiem i w procesie konstytuowania regionu konieczne jest uwzględnienie również regularnych i intensywnych powiązań, które prowadzą do formowania regionalnych więzi społecznych, politycznych lub ekonomicznych¹¹. Pod wpływem tych założeń Björn Hettne określił region jako *subject in the making*, wskazując tym samym, że regiony nie mają stałego charakteru i są nieustannie tworzone i zmieniane pod wpływem różnego rodzaju uwarunkowań¹².

W definiowaniu regionów istotne jest więc uwzględnienie perspektywy konstruktywistycznej uznającej region za konstrukcję społeczną. Z tego względu szczególne znaczenie dla procesu konstruowania regionu mają kwestie postrzegania i interpretacji przez aktorów tworzących region. Regiony są więc tworamami, które mogą podlegać zarówno ewolucji, jak i dekonstrukcji i być definiowane w zależności od danego problemu¹³. Wpisuje się to w założenia Björna Hettnego i Fredrika Söderbauma, którzy zwracają uwagę na potrzebę bardziej elastycznej definicji regionu, co może być pomocne, zwłaszcza gdy granice re-

⁷ P.J. Katzenstein, *Regionalism and Asia*, „New Political Economy” 2000, t. 5, nr 3, s. 353–354.

⁸ *Idem*, *Regionalism in Comparative Perspective*, „Cooperation and Conflict” 1996, t. 31, nr 2, s. 129, za: P.J. Borkowski, *Polityczne teorie integracji międzynarodowej...*, *op. cit.*, s. 21.

⁹ B. Hettne, *Beyond the ‘new’ regionalism*, „New Political Economy” 2005, t. 10, nr 4, s. 544.

¹⁰ J. Zajączkowski, *Poziomy analizy regionalnej...*, *op. cit.*, s. 65.

¹¹ Ł. Fijałkowski, *Regionalny wymiar bezpieczeństwa w Azji Południowo-Wschodniej: normy – instytucje – ład regionalny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2010, s. 21–22.

¹² B. Hettne, *Beyond the ‘new’ regionalism...*, *op. cit.*, s. 555.

¹³ Ł. Fijałkowski, *Regionalny wymiar bezpieczeństwa...*, *op. cit.*, s. 25.

gionu są niejednoznaczne i budzą poważne kontrowersje¹⁴. Edward Haliżak zwraca uwagę na dwie kategorie czynników konstytuujących region: endogeniczne (geograficzno-demograficzne, społeczno-kulturowe i polityczne) i egzogeniczne (oddziaływania środowiska międzynarodowego, w tym polityki wielkich mocarstw wobec regionu czy wpływu gospodarki światowej)¹⁵. Według Hanny Dumały wskazane jest postrzeganie regionu jako wspólnoty interesów i więzi. Dlatego poza bliskością geograficzną czynnikami koniecznymi do powstania regionu są wspólne doświadczenia historyczne, współzależność bezpieczeństwa, wspólnota interesów ekonomicznych, wspólne więzi kulturowe, zbiorowa świadomość, instytucjonalizacja stosunków i zewnętrzne uznanie wyodrębnionego obszaru¹⁶. Mając na uwadze powyższe, za Łukaszem Fijałkowskim można przyjąć, że „w analizie regionu należy brać pod uwagę bliskość geograficzną, regularność i intensywność interakcji, wspólną percepcję regionu i rodzaj uczestników wpływających na jego tworzenie”¹⁷.

Regionalizm w badaniach nad bezpieczeństwem. Koncepcja regionalnych kompleksów bezpieczeństwa

Do końca zimnej wojny w badaniach nad bezpieczeństwem międzynarodowym koncentrowano się na poziomie systemowym i nie doceniano znaczenia wewnątrzregionalnej dynamiki bezpieczeństwa¹⁸. W pozimnowojennym świecie doszło do obniżenia rangi globalnych uwarunkowań bezpieczeństwa państw i wzrostu znaczenia regionalnego wymiaru bezpieczeństwa, rozumianego zarówno jako zagrożenia, jak i sposoby oraz formy radzenia sobie z nimi¹⁹. Jak zaznacza Richard Rosecrance, „kres dwubiegunowego podziału doprowadził do

¹⁴ B. Hettne, F. Söderbaum, *Theorising the Rise of Regionness*, „New Political Economy” 2000, t. 5, nr 3, s. 464, za: J. Zajączkowski, *Poziomy analizy regionalnej...*, *op. cit.*, s. 71.

¹⁵ E. Haliżak, *Wspólnota Pacyfiku a Wspólnota Wschodnioazjatycka...*, *op. cit.*, s. 13–15; E. Haliżak, *Regionalizm w stosunkach międzynarodowych*, w: E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2006, s. 274.

¹⁶ H. Dumała, *Region jako pojęcie...*, *op. cit.*, s. 42.

¹⁷ Ł. Fijałkowski, *Regionalny wymiar bezpieczeństwa...*, *op. cit.*, s. 41.

¹⁸ T.J. Pempel, *More Pax, Less Americana in Asia*, „International Relations of the Asia-Pacific” 2010, t. 10, nr 3, s. 466–467.

¹⁹ B. Buzan, O. Wæver, J. De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, 1998, s. 9–10; E. Haliżak, *Stosunki międzynarodowe*

odbudowy regionalnej suwerenności” i wyodrębnienia „kilku regionalnych mocarstw dominujących w ich obszarach geograficznych”²⁰. Uwzględnienie lokalnej specyfiki zagrożeń oraz metod i środków przeciwdziałania wynikało z obserwacji, że większość interakcji, a w efekcie zarówno zagrożeń, jak i szans na współpracę, ma miejsce w najbliższym otoczeniu geograficznym²¹.

Rosnące znaczenie procesów regionalnych przełożyło się na większe zainteresowanie tą problematyką wśród badaczy. Niekwestionowane zasługi w rozwoju badań nad bezpieczeństwem regionalnym położył Barry Buzan, który jeszcze w latach 80. XX w. zwrócił uwagę na ten poziom analizy bezpieczeństwa. Podkreślając, że „bezpieczeństwo jest zjawiskiem relacyjnym”, doszedł do wniosku, że „nie można zrozumieć bezpieczeństwa narodowego danego państwa bez zrozumienia charakteru współzależności w wymiarze bezpieczeństwa w środowisku międzynarodowym, w którym jest ono osadzone”²². W analizie bezpieczeństwa regionalnego Buzan zwraca uwagę na znaczenie „stosunków przyjaźni i wrogości między państwami”, co oznacza, że relacje między państwami nie mogą być tłumaczone wyłącznie przez pryzmat panującego między nimi układu sił, gdyż wpływ na nie mają również niematerialne czynniki, takie jak doświadczenia historyczne, podziały ideologiczne czy różnice etniczne²³. Według Buzana regionalizacja bezpieczeństwa skutkuje wyłanianiem regionalnych kompleksów bezpieczeństwa, których rozwój i funkcjonowanie zależy od aktywności państw tworzących kompleks, ich percepcji bezpieczeństwa i wzajemnych interakcji²⁴. Pojęcie kompleksu bezpieczeństwa jest rozumiane jako „grupa państw, których percepcja zagrożeń jest tak silnie ze sobą powiązana, że ich bezpieczeństwo narodowe nie może być realizowane bez uwzględnienia punktu widzenia innych państw”²⁵. W kolejnych latach propozycje Buzana zostały rozwinięte zarówno przez niego, jak i innych badaczy²⁶.

w regionie Azji i Pacyfiku..., *op. cit.*, s. 34; R. Väyrynen, *Regionalism: Old and New*, „International Studies Review” 2003, t. 5, nr 1, s. 28.

²⁰ R. Rosecrance, *Regionalism and the Post-Cold War Era*, „International Journal” 1991, t. 46, nr 3, s. 373.

²¹ E. Haliżak, *Regionalizm w stosunkach międzynarodowych...*, *op. cit.*, s. 282.

²² B. Buzan, *People, States, and Fear...*, *op. cit.*, s. 157.

²³ *Ibidem*, s. 158.

²⁴ E. Haliżak, *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, 1999, s. 37.

²⁵ B. Buzan, *People, States, and Fear...*, *op. cit.*, s. 106.

²⁶ Przykładowo David Lake i Patrick Morgan twierdzili, że „region konstytuują pozytywne i negatywne relacje w wymiarze bezpieczeństwa między państwami”.

Przekonanie o tym, że problemy i percepcja bezpieczeństwa są powiązane najczęściej na poziomie regionu, jest podstawowym założeniem klasycznego dzieła poświęconego regionalnemu ujęciu bezpieczeństwa *Regions and Powers. The Structure of International Security* autorstwa Barry'ego Buzana i Ole Wævera, reprezentujących tzw. szkołę kopenhaską. Zwracając uwagę, że zagrożenia działają silniej na mniejszych dystansach, a priorytetowe znaczenie mają interakcje bezpieczeństwa z sąsiadami, Buzan i Wæver podkreślają znaczenie bliskości geograficznej dla różnych aspektów bezpieczeństwa. W ocenie badaczy spojrzenie z perspektywy regionu daje „jaśniejszy obraz empiryczny” i pozwala na „bardziej spójne teoretycznie” zrozumienie dynamiki bezpieczeństwa międzynarodowego²⁷.

W warunkach pozimnowojennych pierwotna definicja kompleksu bezpieczeństwa została zmodyfikowana wskutek oparcia się na założeniach teorii sekurytyzacji, a więc uwzględnienie pozapaństwowych aktorów i pozamilitarnych wymiarów bezpieczeństwa. W pracy *Security: A New Framework for Analysis* z 1998 r. Buzan, Wæver i de Wilde przyjęli, że kompleks bezpieczeństwa to „zbiór podmiotów, których główne procesy sekurytyzacji i desekurytyzacji są ze sobą tak powiązane, że ich problemy bezpieczeństwa nie mogą być dostatecznie analizowane i rozwiązywane w oderwaniu od siebie”²⁸. W ich ujęciu regionalne kompleksy bezpieczeństwa są traktowane jako szczególnego rodzaju subsystemy w stosunkach międzynarodowych. Na strukturę tak rozumianego regionalnego kompleksu składają się z jednej strony relacje stosunków przyjaźni i wrogości między państwami i narodami, a z drugiej układ sił między najważniejszymi państwami kompleksu²⁹.

Definicja ta posłużyła Buzanowi i Wæverowi za podstawę badań na potrzeby koncepcji regionalnych kompleksów bezpieczeństwa zaproponowanej w 2003 r. Nie kłóci się ona z realistycznym założeniem

Definiowanie regionów przez pryzmat bezpieczeństwa skłoniło ich do traktowania regionalnego kompleksu bezpieczeństwa jako podstawowej jednostki analizy (*unit of analysis*). Zdaniem amerykańskich naukowców w badaniach nad regionami konieczne jest założenie, że nie są one odzwierciedleniem dynamiki na poziomie systemu i dla ich zrozumienia trzeba uwzględnić lokalną specyfikę. Zob. D.A. Lake, P.M. Morgan, *The New Regionalism in Security Affairs*, w: D.A. Lake, P.M. Morgan (red.), *Regional Orders: Building Security in a New World*, Pennsylvania State University Press, 1997, s. 6–7.

²⁷ B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, 2004, s. 29–30.

²⁸ B. Buzan, O. Wæver, J. De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, *op. cit.*, s. 201.

²⁹ *Ibidem*, s. 13.

o anarchicznej strukturze stosunków międzynarodowych, ale zakłada, że w ramach tej struktury charakter regionalnych kompleksów bezpieczeństwa jest określany przez wiele niezależnych zmiennych związanych z geograficzną bliskością państw regionu. Tym samym tak przeprowadzona analiza oferuje zróżnicowane podejście, które uwzględnia elementy konstruktywistyczne³⁰. Zgodnie z teorią sekurytyzacji koncepcja regionalnych kompleksów bezpieczeństwa otwiera się na szerszy zakres obszarów bezpieczeństwa (polityczny, militarny, ekonomiczny, społeczny, środowiskowy). Ponadto skłania do odnośzenia się do „jednostek”, a nie „państw”, kładąc nacisk na rolę innych podmiotów niż państwa w kwestiach bezpieczeństwa³¹.

Autorzy określają regionalne kompleksy bezpieczeństwa jako grupy państw, których percepcja bezpieczeństwa jest na tyle powiązana, że ich bezpieczeństwo narodowe nie może być zapewnione oddzielnie, tj. bez uwzględnienia punktów widzenia pozostałych państw³². Do elementów struktury regionalnego kompleksu bezpieczeństwa zalicza się: układ jednostek i różnicowanie między nimi, wzorce przyjaźni i wrogości oraz rozkład potęgi między głównymi jednostkami³³. Według Buzana i Wævera wzorce przyjaźni i wrogości między państwami regionu mogą przyjmować trzy formy: 1) formacji konfliktowych (*conflict formation*), gdzie kluczową rolę odgrywają obawy i rywalizacja; 2) reżimów bezpieczeństwa, w których państwa postrzegają siebie jako potencjalne zagrożenie, ale równocześnie podejmują działania na rzecz zmniejszenia dylematu bezpieczeństwa; 3) wspólnot bezpieczeństwa, gdzie państwa nie spodziewają się i nie przygotowują się do używania siły w relacjach z innymi³⁴.

Kształt regionalnych kompleksów bezpieczeństwa jest determinowany występowaniem w poszczególnych regionach mocarstw. Na podstawie tego kryterium Buzan i Wæver wyróżnili 11 regionalnych kompleksów bezpieczeństwa, dzieląc je na trzy rodzaje:

– scentralizowane (utworzone wokół tzw. *global level power*): Ameryka Północna, Wspólnota Niepodległych Państw, Unia Europejska;

³⁰ B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers...*, *op. cit.*, s. 11.

³¹ T. Kahrs, *Regional security complex theory and Chinese policy towards North Korea*, „East Asia” 2004, t. 21, nr 4, s. 64.

³² B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers...*, *op. cit.*, s. 44.

³³ B. Buzan, O. Wæver, J. De Wilde, *Security...*, *op. cit.*, s. 13; Ł. Fijałkowski, *Regionalny wymiar bezpieczeństwa...*, *op. cit.*, s. 67.

³⁴ B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers...*, *op. cit.*, s. 53–54.

– kompleksy bezpieczeństwa mocarstw (występuje więcej niż jedno mocarstwo globalne): Azja Wschodnia

– standardowe regionalne kompleksy bezpieczeństwa (wyłącznie mocarstwa o wpływach regionalnych): Ameryka Południowa, Azja Południowa, Bliski Wschód, Róg Afryki, Afryka Zachodnia, Afryka Środkowa, Południowa Afryka³⁵.

Buzan i Wæver wyróżnili również subkompleksy w ramach szerszych kompleksów. Cechują je dające się wyodrębnić współzależności, które nie odnoszą się do całego kompleksu regionalnego³⁶.

Koncepcja regionalnych kompleksów bezpieczeństwa koncentruje się na czterech poziomach analizy, tworzących tzw. konstelację bezpieczeństwa, zgodnie z którą wszystkie poziomy równocześnie wpływają na siebie: 1) wewnętrznym (jak wewnętrzne uwarunkowania wpływają na poczucie zagrożenia państw regionu); 2) międzypaństwowym (na tym poziomie tworzą się kompleksy); 3) interakcji regionu z otaczającymi regionami; 4) roli mocarstw globalnych w regionie (interakcje między globalnymi a regionalnymi strukturami bezpieczeństwa)³⁷. Kompleksy są wyodrębniane wyłącznie przez pryzmat bezpieczeństwa, co oznacza, że nie muszą być regionami w innym sensie. Jako że procesy sekurytyzacji i desekurytyzacji w ramach regionalnych kompleksów bezpieczeństwa różnią się od tych zachodzących na poziomie globalnym, istotne jest zrozumienie wzajemnego oddziaływania poziomów regionalnego i globalnego³⁸.

Wyodrębnienie regionu Azji Północno-Wschodniej

Azja Północno-Wschodnia jest regionem trudnym do zdefiniowania, gdyż znajduje się w procesie tworzenia³⁹. Zarówno w przestrzeni publicznej, jak i opracowaniach naukowych pojęcia Azja Północno-Wschodnia, Azja Południowo-Wschodnia, Azja Wschodnia, Azja, Azja-Pacyfik, a ostatnio też Indo-Pacyfik są nie tylko różnie definiowane, lecz także używane wymiennie. Synonimiczne traktowanie tych pojęć jest nieuzasadnione i błędne, gdyż z racji różnych kryteriów,

³⁵ *Ibidem*, s. 62.

³⁶ *Ibidem*, s. 51.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, s. 44.

³⁹ G. Rozman, *Northeast Asia's Stunted Regionalism: Bilateral Distrust in the Shadow of Globalization*, Cambridge University Press, 2004, s. 3–4.

według których można definiować region, każdy z nich charakteryzuje się inną specyfiką, zwłaszcza w wymiarze bezpieczeństwa, co zależy od przestrzeni geograficznej, poziomu instytucjonalizacji współpracy regionalnej i ogólnego środowiska bezpieczeństwa⁴⁰.

Nieprecyzyjne definiowanie regionu czy subregionu stwarza ryzyko popełnienia błędów w analizach, gdyż region lub subregion ma swoje wyróżniające, charakterystyczne, odrębne ontologiczne znaczenie jako element analizy. Choć wszystkie państwa w systemie są uwikłane w globalną sieć współzależności bezpieczeństwa, to jednak brak bezpieczeństwa jest często związany z bliskością geograficzną. Innymi słowy, większość państw bardziej obawia się swoich sąsiadów niż oddalonych państw. Dlatego zdaniem Buzana, Wævera i de Wilde'a użytecznym wzorcem badania współzależności bezpieczeństwa w geograficznie zróżnicowanym i anarchicznym systemie międzynarodowym jest ujęcie regionalne w ramach wspomnianych wyżej kompleksów bezpieczeństwa⁴¹.

Problemy definicyjne

Podstawowym problemem definiowania regionów jest to, że nie istnieją „naturalne regiony”, a istniejące są efektem procedur badawczych, koncepcji i aktywności politycznej. Doskonale to widać na przykładzie ewolucji w definiowaniu różnych regionów Azji.

Od XIX w. do lat 50. XX w. w literaturze najczęściej stosowanym pojęciem w odniesieniu do odległych państw Azji był termin „Daleki Wschód”, którym obejmowano państwa od Japonii po Birmę, niekiedy także Indie Brytyjskie⁴². Dopiero po II wojnie światowej w literaturze zaczął pojawiać się termin „Azja Wschodnia”, który pod koniec lat 50. XX w. wyparł pojęcie „Dalekiego Wschodu”, głównie z powodu podnoszonej przez amerykańskich badaczy jego europocentrycznej genezy⁴³. W efekcie od lat 60. do lat 80. XX w. do Azji Wschodniej

⁴⁰ Choi Jong Kun, Moon Chung-in, *Understanding Northeast Asian Regional Dynamics: Inventory Checking and New Discourses on Power, Interest, and Identity*, „International Relations of the Asia-Pacific” 2010, t. 10, nr 2, s. 349–352.

⁴¹ B. Buzan, O. Wæver, J. De Wilde, *Security...*, *op. cit.*, s. 11–12.

⁴² K. Gawlikowski, *Azja Wschodnia po drugiej wojnie światowej i znaczenie przełomu lat 80. i 90. XX w.*, w: K. Gawlikowski, M. Ławacz (red.), *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne*, Wydawnictwo Trio, Instytut Studiów Politycznych PAN, 2004, s. 18.

⁴³ E.O. Reischauer, J.K. Fairbank, *East Asia: The Great Tradition*, Houghton Mifflin, 1960, s. 3.

zaliczano Chiny, Japonię, obie Koree i Mongolię, a także Wietnam, co wskazywało na definiowanie tego regionu jako obejmującego państwa silnie związane z cywilizacją chińską⁴⁴. Jak podkreśla Krzysztof Gawlikowski, w latach 80. XX w. literatura anglosaska coraz częściej wyodrębniała region Azji Północno-Wschodniej, zaliczając do niego Chiny (wraz z Hongkongiem, Makau i Tajwanem), Japonię, obie Koree i czasem Mongolię. Rozróżnienie Azji Północno-Wschodniej i Południowo-Wschodniej wydawało się logiczne i pozwoliło traktować je jako części składowe (subregiony) większego regionu Azji Wschodniej. Ponadto w Japonii zawężano region Azji Północno-Wschodniej, zaliczając do niego wyłącznie Japonię, Koreę, Mandżurię i rosyjski Daleki Wschód⁴⁵.

Przykładem innego rozumienia regionu Azji Wschodniej jest spojrzenie Lee Haesunga. Jego zdaniem Azja Wschodnia rozciąga się od rzeki Amur wzdłuż wschodniego podnóża gór Daixinganling do brzegu rzeki Beilunhe (wiet. Song Ka Long) płynącej wzdłuż granicy z Wietnamem i dalej do Morza Południowochińskiego i Pacyfiku. Tak rozumiana Azja Wschodnia zajmuje powierzchnię ok. 7510 tys. km² i obejmuje 1/3 terytorium Chin (w tym całą Mandżurię), Półwysep Koreański, Wyspy Japońskie i Tajwan⁴⁶. Południowokoreański autor podkreśla, że samo określenie „Azja Wschodnia” ma zachodni rodowód i do połowy XX w. było niemal nieznane (lub co najwyżej bardzo rzadko używane) w państwach, których dotyczyło. Równocześnie warto mieć na uwadze, że również Japończycy stworzyli swój specyficzny sposób na określanie obszaru Azji Wschodniej, co oddawał termin *Tōyō* i koncepcja *Tōyōshi* – zgodnie z nią Japonia miała kontrolować cały Orient, co ostatecznie legło u podstaw „Strefy Wspólnego Dobrobytu Wielkiej Azji Wschodniej” (*Daitōa Kyōeiken*)⁴⁷.

Edward Halizak stosuje termin „region Azji i Pacyfiku”, kładąc nacisk na dwa czynniki kształtujące region: czynnik lądowy (Azja Wschodnia, azjatyckość) i czynnik morski (integrująca rola obszarów morskich). Symbiotyczne ujęcie dwóch pojęć – Azji i Pacyfiku – służy podkreśleniu jedności i integralności państw o różnej tradycji, kulturze, historii i poziomie rozwoju. Kładzie również nacisk na podobieństwa i komplementarność cech państw regionu, co pozwala

⁴⁴ K. Gawlikowski, *Azja Wschodnia po drugiej wojnie...*, op. cit., s. 19.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 21.

⁴⁶ Równocześnie Lee zwraca uwagę na możliwe szersze rozumienie pojęcia Azji Wschodniej i zaliczenie do niej również państw Azji Południowo-Wschodniej.

⁴⁷ Lee Haesung, *Kapitalizm konfucjański. Koreańska droga rozwoju*, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011, s. 87–92.

kształtować wspólne interesy i poczucie przynależności do wspólnoty regionalnej. Poza kryterium geograficznym polski badacz podkreśla znaczenie ekonomicznego potencjału i różnicowania rozwojowego państw Azji i Pacyfiku. Zwraca również uwagę na różnorodność kulturowo-cywilizacyjną i instytucjonalizację stosunków międzynarodowych w tym regionie⁴⁸.

Uwzględniając czynnik geograficzny jako jedno z kryteriów definiowania Azji i Pacyfiku w stosunkach międzynarodowych, Haliżak uznaje, że obejmuje on wszystkie państwa leżące na obrzeżach Azji, Australii, Ameryki Północnej i Ameryki Południowej. Na tej podstawie polski badacz wyróżnia cztery subregiony wchodzące w skład szeroko rozumianego regionu Azji i Pacyfiku:

1. Azję Północno-Wschodnią, do której zalicza terytoria lądowe i morskie Rosji, Japonii, obu Korei, ChRL i Tajwanu oraz ewentualnie Mongolii;

2. Azję Południowo-Wschodnią, która obejmuje Birmę, Wietnam, Laos, Kambodżę, Tajlandię, Brunei, Malezję, Indonezję, Singapur i Filipiny;

3. Oceanię (ewentualnie Australię i Oceanię), w skład której wchodzi Australia, Nowa Zelandia, Papua-Nowa Gwinea oraz liczne wyspy i atole na Pacyfiku (Melanezja, Polinezja, Mikronezja);

4. Amerykę Północną, do której należą USA, Kanada i Meksyk⁴⁹.

Podobne poglądy ma Karolina Klecha-Tylec, która za elementy składowe transregionu Azji i Pacyfiku uznaje Azję Wschodnią, Oceanię i Amerykę Pacyficzną. Azję Wschodnią postrzega jako obszar składający się z subregionów Azji Północno-Wschodniej i Azji Południowo-Wschodniej. Podkreśla jednak, że z uwagi na wiele rozbieżności uwarunkowanych kwestiami ekonomicznymi i politycznymi niemożliwa jest jednoznaczna konceptualizacja regionu Azji Wschodniej⁵⁰. Polska badaczka traktuje Azję Wschodnią jako region formalny i konstrukcję polityczną, a nie geograficzną, zaliczając do niego państwa na podstawie ich przynależności do formuły ASEAN+3 (10 państw członkowskich ASEAN-u + Chiny, Japonia

⁴⁸ E. Haliżak, *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku...*, op. cit., s. 51.

⁴⁹ Pozostałe państwa Ameryki Środkowej i Południowej leżące u wybrzeży Pacyfiku są zdaniem Haliżaka niedostatecznie związane z regionem. Zob. *ibidem*, s. 53–55.

⁵⁰ Wątpliwości budzi m.in. przynależność Mongolii (z przyczyn geograficznych i ekonomicznych), Tajwanu (z przyczyn politycznych), Korei Północnej (z przyczyn polityczno-ekonomicznych). Ponadto w przypadku niektórych państw (Rosja, USA) tylko część ich terytorium można zaliczyć geograficznie do Azji Wschodniej.

i Korea Południowa)⁵¹. Z kolei Marcin Grabowski, definiując Azję i Pacyfik, stosuje kryterium instytucjonalne oparte na przynależności do dwóch organizacji: Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku (APEC) i Forum Regionalnego ASEAN (ARF)⁵².

W ostatnich latach coraz większą karierę robi termin „Indo-Pacyfik”. Odnosi się on do koncepcji politycznych forsowanych od drugiej połowy pierwszej dekady XXI w. przez Japonię i Australię, które akcentowały rosnące współzależności oceanów Indyjskiego i Spokojnego oraz potrzebę stworzenia konstruktów regionalnego uwzględniającego rosnącą rolę Indii i Azji Południowo-Wschodniej⁵³. Pojęcie Indo-Pacyfiku zyskało na znaczeniu zwłaszcza po 2016 r., kiedy administracja Donalda Trumpa uznała je za ramy koncepcyjne strategii równoważenia wpływów Chin przez stworzenie jak najszerszej koalicji państw w regionie⁵⁴. Indo-Pacyfik jest więc terminem politycznym, a nie neutralnym pojęciem określeniem opisującym daną przestrzeń, gdyż w znacznej mierze odnosi się do rywalizacji amerykańsko-chińskiej w tej części świata⁵⁵.

Jak dotąd nie wyklarowało się precyzyjne określenie, czym właściwie jest Indo-Pacyfik, a różnice w jego definiowaniu są widoczne m.in. w dokumentach państw uznających go za obszar priorytetowy (np. Japonii, Australii, Indii, USA)⁵⁶. Przekłada się to na odmienne określa-

⁵¹ K. Klecha-Tylec, *Regionalizm w teorii i praktyce państw Azji Wschodniej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013, s. 70–71.

⁵² M. Grabowski, *Rywalizacja czy integracja? Procesy i organizacje integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku na przełomie XX i XXI wieku*, Księgarnia Akademicka, 2015, s. 71–76.

⁵³ P. Paszak, *USA, Chiny i wielka gra o Indo-Pacyfik*, Instytut Nowej Europy, 10 lutego 2021 r., s. 7, <https://ine.org.pl>.

⁵⁴ Szerzej w rozdziale piątym.

⁵⁵ F. Heiduk, G. Wacker, *From Asia-Pacific to Indo-Pacific: Significance, Implementation and Challenges*, „SWP Research Paper”, lipiec 2020, nr 9, s. 7, www.swp-berlin.org.

⁵⁶ Por. *Free and Open Indo-Pacific*, Ministry of Foreign Affairs of Japan, 1 kwietnia 2021 r., www.mofa.go.jp; *Australia in the Asian Century*, Australian Government, 2012, s. 74, 232, www.defence.gov.au; *Defence White Paper 2013*, Department of Defence, Australian Government, 2013, s. 7–8, 25, www.defence.gov.au; *2017 Foreign Policy White Paper*, Department of Foreign Affairs and Trade, Australian Government, listopad 2017, s. 1–4, 37–47, www.dfat.gov.au; *Prime Minister's Keynote Address at Shangri La Dialogue*, Ministry of External Affairs, Government of India, 1 czerwca 2018 r., www.mea.gov.in; *Prime Minister's Speech at the East Asia Summit*, Ministry of External Affairs, Government of India, 4 listopada 2019 r., www.mea.gov.in; *The Department of Defense Indo-Pacific Strategy Report: Preparedness, Partnerships, and Promoting a Networked Region*, U.S. Department of Defense, 1 czerwca 2019 r., <https://media.defense.gov>; *A Free and Open Indo-Pacific: Advancing a Shared Vision*, U.S. Department of State, 4 listopada 2019 r., www.state.gov; *U.S. Strategic*

nie zakresu geograficznego Indo-Pacyfiku: najszerzej jest on rozumiany przez Japonię, a najwięcej przez Indie⁵⁷. Niezależnie od różnic wiadomo, że chodzi o jeden ogromny obszar złożony z dwóch oceanów, przez które przechodzą najważniejsze szlaki morskie odpowiedzialne za większość globalnego transportu towarów i energii. W dodatku jest to obszar pogłębiającej się rywalizacji Chin z USA. Wydaje się, że tym, co przede wszystkim łączy promujących Indo-Pacyfik, jest obawa przed wzrostem chińskiej mocarstwowości i przekonanie o kluczowym potencjale polityczno-gospodarczym regionu⁵⁸. Termin ten nie jest jednak używany przez wszystkie państwa azjatyckie, przykładowo przez Koreę Płd., ani jako definicja regionu, ani jako wizja czy też strategia polityczna⁵⁹. Co więcej, z uwagi na antychiński wydzźwięk termin ten jest krytykowany zwłaszcza przez chińskich badaczy, którzy równocześnie merytorycznie punktuja braki tej koncepcji⁶⁰.

Indo-Pacyfik z pewnością jest koncepcją, wizją, być może nawet strategią polityczną. Wątpliwości budzi jednak traktowanie go jako regionu w stosunkach międzynarodowych⁶¹. Popularyzujący ten termin Rory Medcalf opisuje Indo-Pacyfik jako „mapę mentalną”, a więc projekt polityczny, który ma kreować rzeczywistość, a także odzwierciedlać morską *connectivity* i wielostronną rywalizację, wychodzącą poza

Framework for the Indo-Pacific, 5 stycznia 2021 r., Trump White House Archives, <https://trumpwhitehouse.archives.gov>. Do koncepcji odniósł się też ASEAN, zob. *ASEAN Outlook on the Indo-Pacific*, ASEAN Secretariat, 23 czerwca 2019 r., <https://asean.org>. Również część państw europejskich stworzyła dokumenty określające ramy ich polityki zagranicznej wobec Indo-Pacyfiku, zob. G. Wacker, *Europe and the Indo-Pacific: comparing France, Germany and the Netherlands*, „Analyses of the Elcano Royal Institute”, nr 29/2021, 9 marca 2021 r., www.realinstitutoelcano.org. Strategię wobec Indo-Pacyfiku przygotowuje również Unia Europejska, zob. *Council conclusions on an EU Strategy for cooperation in the Indo-Pacific*, Council of the European Union, 16 kwietnia 2021 r., <https://data.consilium.europa.eu>.

⁵⁷ Szerzej na temat różnic w geograficznym definiowaniu Indo-Pacyfiku przez wybrane państwa zob. Haruko Wada, *The “Indo-Pacific” Concept: Geographical Adjustments and their Implications*, „RSIS Working Paper”, nr 326, 16 marca 2020 r., www.rsis.edu.sg.

⁵⁸ U. Das, *What Is the Indo-Pacific?*, „The Diplomat”, 13 lipca 2019 r., <https://thediplomat.com>.

⁵⁹ F. Heiduk, G. Wacker, *From Asia-Pacific to Indo-Pacific...*, *op. cit.*, s. 8.

⁶⁰ Zob. np. He Kai, *Three faces of the Indo-Pacific: Understanding the “Indo-Pacific” from an IR theory perspective*, „East Asia” 2018, t. 35, nr 2, s. 149–161; He Kai, Feng Huiyun, *The institutionalization of the Indo-Pacific: problems and prospects*, „International Affairs” 2020, t. 96, nr 1, s. 149–168.

⁶¹ D. Brewster, C. Farnham, *From Concept to Contest*, „Security Challenges” 2020, t. 16, nr 3, s. 2–4.

stosunki Chin z USA⁶². Równocześnie jest świadomy braków i ograniczeń koncepcji Indo-Pacyfiku. Przede wszystkim zakłada ona istnienie tak rozległego geograficznie regionu, że trudno mówić o zaawansowanym poziomie współzależności w jego ramach. Wiele procesów zachodzących w jednej części Indo-Pacyfiku niekoniecznie ma znaczenie dla innej, co jest widoczne zwłaszcza w wymiarze bezpieczeństwa. Przykładowo napięcia na Półwyspie Koreańskim nie budzą specjalnego niepokoju w Indiach, a napięcia indyjsko-pakistańskie nie wydają się przyprawiać o ból głowy rządzących w Seulu lub Tokio. Fakt, że każdy z subregionów wchodzących w skład Indo-Pacyfiku (np. Azja Północno-Wschodnia, Południowo-Wschodnia, Południowa) cechuje się własną dynamiką bezpieczeństwa, każe zastanowić się, czy Indo-Pacyfik jest obszarem nagromadzenia aż tak wielu współzależności, jak chcieliby to widzieć zwolennicy tego pojęcia⁶³.

Jak każda wyobrażona przestrzeń Indo-Pacyfik jest konstruktem, wokół którego istnieją liczne spory interpretacyjne⁶⁴. Nie jest on geograficzną rzeczywistością, lecz „wytrychem”, za pomocą którego zwolennicy tego pojęcia chcą tak ukształtować środowisko międzynarodowe, by służyło ich celom. Dlatego zdaniem Allana Gyngella „każde państwo ma swój własny Indo-Pacyfik”, który definiuje na podstawie różnych interesów i potrzeb⁶⁵. Celowość w forsowaniu tej koncepcji dostrzega też Michał Lubina, według którego Medcalf, jako główny orędownik Indo-Pacyfiku, dokonuje zabiegu „przestawienia mapy”: przez pryzmat Indo-Pacyfiku kluczowego znaczenia w Azji nabiera Ocean Indyjski, a kontynentalna część Azji, na czele z Chinami, pozostaje na uboczu. Polski badacz ma jednak wątpliwości, czy skądinąd wartościowe zwrócenie przez Medcalfa uwagi na perspektywę średnich potęg, a nie tylko Chin i USA, jest wystarczającym kryterium, aby określić Indo-Pacyfik mianem regionu w stosunkach międzynarodowych. Lubina stwierdza wręcz, że po lekturze książki Medcalfa trudno określić, czym jest, a czym nie jest Indo-Pacyfik⁶⁶.

⁶² Szerzej zob. R. Medcalf, *Indo-Pacific Empire: China, America and the contest for the world's pivotal region*, Manchester University Press, 2020, s. 5–9; R. Medcalf, *Mapping a Multipolar Future: The Contest for the Indo-Pacific*, „Global Asia” 2019, t. 14, nr 4, s. 58–69; R. Medcalf, *Indo-Pacific Visions: Giving Solidarity a Chance*, „Asia Policy” 2019, t. 14, nr 3, s. 79–95.

⁶³ R. Medcalf, *Reimagining Asia: From Asia-Pacific to Indo-Pacific*, The Asan Forum, 26 czerwca 2015 r., <https://theasanforum.org>.

⁶⁴ U. Das, *What Is the Indo-Pacific*, *op. cit.*

⁶⁵ A. Gyngell, *To each their own 'Indo-Pacific'*, East Asia Forum, 23 maja 2018 r., www.eastasiaforum.org.

⁶⁶ M. Lubina, *Przestawić mapę. Recenzja „Indo-Pacific Empire” Rory'ego Medcalfa*, Nowa Konfederacja, 16 czerwca 2020 r., <https://nowakonfederacja.pl>.

Wiadomo natomiast, że samo pojawienie się Indo-Pacyfiku w debacie eksperckiej i komunikatach politycznych pokazuje istotę intelektualnej batalii o to, kto zaproponuje atrakcyjniejszą narrację na temat regionu. Na przykładzie Indo-Pacyfiku potwierdza się znaczenie kwestii interpretacji i postrzegania, a więc pierwiastka konstruktywistycznego, w dyskusji na temat regionów, które nie sprowadzają się wyłącznie do geografii⁶⁷. Nie kwestionując rosnącej popularności terminu Indo-Pacyfik i faktu, że jest on używany coraz powszechniej w retoryce politycznej wielu państw, za bardziej adekwatne uważam jednak stosowanie terminu „Azja i Pacyfik” na określenie regionu w stosunkach międzynarodowych. Nie stracił on bowiem na aktualności, a dodatkowo wydaje mi się bardziej precyzyjny z punktu widzenia podejmowanej w książce problematyki bezpieczeństwa.

Pojęcie Azji Północno-Wschodniej

Sam termin „Azja Północno-Wschodnia” jest stosunkowo nowy. Został wprowadzony do akademickiego dyskursu w latach 30. XX w. przez amerykańskiego historyka i badacza polityki Roberta Kernerera z University of California⁶⁸. W rozumieniu Kernerera obejmowała ona Półwysep Koreański, Nizinę Mandżurską, Wyżynę Mongolską i górzyści obszar Wschodniej Syberii roztaczający się od jeziora Bajkał po Ocean Spokojny⁶⁹. Gdy Kernerer prowadził swoją działalność, cały region był miejscem ścierania się trzech wielkich mocarstw: Chin, Rosji

⁶⁷ C. Pascal, *Indo-Pacific strategies, perceptions and partnerships*, „Research Paper”, marzec 2021, s. 4, www.chathamhouse.org.

⁶⁸ Jeszcze wcześniej podejmowano próby badania i zdefiniowania północno-wschodniej części kontynentu azjatyckiego. W 1692 r. holenderski geograf Nicolaes Witsen opublikował dwa obszernie tomy pt. *Noord en oost Tartaryen* (Północna i Wschodnia Tartaria). Określenie „Tartaria” w XVII w. było luźną definicją części Azji „na północ od tropików”. Witsen zdefiniował północno-wschodnią część jako region częściowo ze względu na jego długą historię centrum wielkich imperiów, zwłaszcza Mongołów za czasów Czyngis-chana i jego następców. W połowie XIX w. zaczęto używać nazwy Azja Północno-Wschodnia w odniesieniu do najbardziej wysuniętego na wschód półwyspu kontynentu azjatyckiego – w przybliżeniu chodziło o region wyznaczony przez Morze Ochockie i Morze Beringa na południu i Ocean Arktyczny na północy. Tak ujęty region został wyodrębniony głównie pod względem biogeograficznym i jego antropologicznej bliskości z sąsiadującą Alaską. Zob. N. Li, R. Cribb, *Historical Atlas of Northeast Asia, 1590–2010: Korea, Manchuria, Mongolia, Eastern Siberia*, Columbia University Press, 2014, s. 3.

⁶⁹ R.J. Kernerer, *Northeastern Asia, a Selected Bibliography: Contributions to the Bibliography of the Relations of China, Russia, and Japan, with Special Reference to Korea, Manchuria, Mongolia, and Eastern Siberia*, in *Oriental and European Languages*, University of California Press, 1939.

i Japonii. Podobnie jak Bałkany czy Azja Południowo-Wschodnia, tak i Azja Północno-Wschodnia była regionem definiowanym przez pryzmat ścierających się tam ambicji imperialnych potęg⁷⁰.

Pod koniec XIX w. definicja zbliżona do terminu ukutego przez Kenera zaczęła pojawiać się w prasie w kontekście sporów: najpierw Chin, Korei i Japonii, a następnie Japonii i Rosji⁷¹. Definicja Azji Północno-Wschodniej okazała się użyteczna, gdyż odnosiła się do miejsca, gdzie wówczas coraz silniej ścierały się interesy wielkich mocarstw. Po drugiej wojnie światowej Azja Północno-Wschodnia w rozumieniu Kenera nie była już dłużej miejscem sporów w takiej formie, jak w poprzednich dekadach i wiekach. Nowa linia frontu przebiegała bardziej na południe, tym razem między USA a komunistycznymi rywalami. W odpowiedzi na nową sytuację amerykański Departament Stanu zredefiniował pojęcie Azji Północno-Wschodniej jako odnoszące się do Japonii i Korei (wyrazem tego było powołanie Wydziału ds. Azji Północno-Wschodniej w ramach Biura ds. Dalekiego Wschodu)⁷².

Wraz ze zmierzchem zimnej wojny i wejściem Chin na drogę reform koncepcja Azji Północno-Wschodniej z lat 50. przestała być adekwatna. Ross Garnaut w raporcie sporządzonym dla australijskiego rządu (*Australia and the Northeast Asian Ascendancy*) z 1989 r. przekształcił termin, włączając do regionu Chiny, aby w ten sposób odzwierciedlić wyjście Państwa Środka z izolacji okresu maoistowskiego i uniknąć sinocentrycznego pojęcia Azji Wschodniej, kładącego nacisk na związki kulturowe między Chinami, Japonią, Koreą i Wietnamem jako wspólnymi spadkobiercami tradycyjnej chińskiej kultury. Definicja Garnauta kładła nacisk na prymat wysoko rozwiniętej Japonii, ale też sygnalizowała potencjał reformujących się Chin. Koncentrując uwagę na tych państwach, ukazywała Azję Północno-Wschodnią jako miejsce rodzącej się potęgi gospodarczej i jeden z ważnych ośrodków wielkiej potęgi w świecie⁷³.

Fakt, że pojęcie regionu Azji Północno-Wschodniej nie zostało jak dotąd wystarczająco jasno zdefiniowane, stwarza poważne problemy analityczne. Choi Jong Kun i Moon Chung-in dostrzegają, że w literaturze przedmiotu często dochodzi do wymiennego stosowania pojęć

⁷⁰ N. Li, R. Cribb, *Historical Atlas of Northeast Asia, 1590–2010...*, *op. cit.*, s. 2.

⁷¹ Zob. np. „Reno Evening Gazette”, 29 lipca 1892 r. via Google News Archives.

⁷² W. Fairbank, *News of the Profession*, „The Far Eastern Quarterly” 1950, t. 9, nr 2, s. 193.

⁷³ R. Garnaut, *Australia and the Northeast Asian ascendancy: Report to the Prime Minister and the Minister for Foreign Affairs and Trade*, Australian Government Publishing Service, 1989.

Azji Wschodniej i Azji Północno-Wschodniej. Południowokoreańscy badacze podkreślają, że co prawda Azja Północno-Wschodnia jest częścią składową Azji Wschodniej, ale nie oznacza to, że te terminy są rozumiane tożsamo⁷⁴. Co więcej, określanie regionu rozumianego jako najbliższe otoczenie i punkt odniesienia do danego państwa zależy w znacznym stopniu od tego, kto go definiuje. Koreańczycy przykładają większą wagę do terminu „Azja Północno-Wschodnia”, a Japończycy skupiają się na Azji Wschodniej (czyli zarówno Północno-Wschodniej, jak i Południowo-Wschodniej). Natomiast USA i Chiny ukierunkowują swoją narrację na całą Azję (Azję i Pacyfik czy też Indo-Pacyfik)⁷⁵.

Definicja regionu nie jest dana raz na zawsze. Dobrze obrazują to różne interpretacje definiowania regionu, jakie pojawiły się na przestrzeni lat w Korei Południowej. W trakcie zimnej wojny dominującym punktem odniesienia dla władz w Seulu był region Azji-Pacyfiku, co wynikało z podporządkowania Korei Południowej strategicznym wytycznym amerykańskiej polityki. Natomiast od lat 80. coraz częściej w Korei Południowej używano terminu Azja Północno-Wschodnia na określenie najistotniejszego regionu, w jakim funkcjonuje Republika Korei. Wiązało się to przede wszystkim z kolejnymi projektami politycznymi ukierunkowanymi na poprawę stosunków z państwami znajdującymi się w najbliższym otoczeniu. Przejawem tego była tzw. Nordpolitik, w ramach której doszło do normalizacji stosunków Korei Południowej z państwami komunistycznymi, tj. ChRL i ZSRR. Używanie określenia „Azja Północno-Wschodnia” uzasadniły również kolejne kryzysy nuklearne i raketowe na Półwyspie Koreańskim i będące ich następstwami mechanizmy dialogu (rozmowy czterostronne i sześciostronne), w wyniku których wykrystalizował się „skład” Azji Północno-Wschodniej: dwa państwa koreańskie, Chiny, Japonia, Rosja i USA⁷⁶.

Ponadto południowokoreańskie władze w ostatnich kilkunastu latach podejmują inicjatywy na rzecz zbudowania wielostronnego mechanizmu regionalnego Azji Północno-Wschodniej. Za czasów prezydentury Roh Moo-hyuna była to koncepcja Northeast Asian Cooperation Initiative for Peace and Prosperity, która kładła nacisk nie tylko na problemy bezpieczeństwa, lecz także na współpracę

⁷⁴ Choi Jong Kun, Moon Chung-in, *Understanding Northeast Asian...*, *op. cit.*, s. 363–364.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 364.

⁷⁶ Szerzej zob. Kim Keeseok, *How Has Korea Imagined Its Region?*, „The Korean Journal of International Studies” 2010, t. 8, nr 1, s. 73–110.

gospodarczą⁷⁷. Projektem zainicjowanym przez administrację prezydent Park Geun-hye była Northeast Asia Peace and Cooperation Initiative, która postulowała wielopłaszczyznową współpracę między państwami regionu. Zgodnie z tą inicjatywą w skład Azji Północno-Wschodniej poza wymienionymi wyżej państwami wchodziła również Mongolia⁷⁸. Z kolei za czasów administracji Moon Jae-ina Korea Południowa realizowała trójelementową strategię wychodzącą poza Azję Północno-Wschodnią, ale traktującą ją jako rdzeń aktywności politycznej władz w Seulu. Na koncepcję Northeast Asia Plus Community of Responsibility składały się New Northern Policy (rozwój kontaktów z Eurazją), New Southern Policy (wzmacnianie współpracy z państwami ASEAN-u i Indiami) i Northeast Asia Platform of Peace and Cooperation (dążenie do instytucjonalizacji wielostronnej współpracy i dialogu w Azji Północno-Wschodniej)⁷⁹. Biorąc pod uwagę wolę polityczną i zaangażowanie kolejnych administracji w akcentowanie potrzeby współpracy w Azji Północno-Wschodniej, można założyć, że właśnie ten termin jest najbardziej adekwatny do rozumienia polityki regionalnej Republiki Korei.

Azja Północno-Wschodnia jako regionalny kompleks bezpieczeństwa

Azja Północno-Wschodnia jest odmiennie rozumiana w środowisku badaczy, którzy wskazują na różne elementy składowe i kryteria wyodrębnienia regionu⁸⁰. Geograficzne granice regionu Azji Północno-

⁷⁷ Szerzej zob. Bae Geung Chan, *Northeast Asian Cooperation Initiative and Korea's Diplomatic Tasks: a Strategy for Regional Cooperation*, „The Journal of East Asian Affairs” 2005, t. 19, nr 1, s. 1–26.

⁷⁸ *Northeast Asia Peace and Cooperation Initiative*, Ministry of Foreign Affairs, Republic of Korea, 2015, www.mofa.go.kr.

⁷⁹ Kim Joon Hyung, *The Moon Administration's Multilateral Regional Diplomacy: An Initiative of Northeast Asia Plus Community of Responsibility*, „ROK Angle: Korea's Defense Policy”, nr 165, 2 listopada 2017 r., www.kida.re.kr.

⁸⁰ Por. G. Rozman, *Northeast Asia's Stunted Regionalism...*, *op. cit.*, s. 3–4, 6; C.T.N. Sørensen, *Security Multilateralism in Northeast Asia: A Lost Game or the Only Way to Stability?*, „Journal of China and International Relations” 2013, t. 1, nr 1, s. 3–4; Kim Suk Hi, *The Strategic Role of North Korea in Northeast Asia*, w: Kim Suk Hi, B. Seliger, T. Roehrig (red.), *The Survival of North Korea: Essays on Strategy, Economics and International Relations*, McFarland, 2011, s. 64–66; Bae Jong-yun, Moon Chung-in, *Unraveling the Northeast Asian Regional Security Complex: Old Patterns and New Insights*, „Korean Journal of Defense Analysis” 2005, t. 17, nr 2, s. 14–16; Choi Jong Kun, *A region of their making: visions of regional orders and paths to peace making in northeast Asia*, The Ohio State University, 2006, s. 4–5,

-Wschodniej mają w znacznym stopniu umowny charakter, gdyż nie pokrywają się z granicami państw. Nie istnieje również wyraźna linia oddzielająca geograficznie Azję Północno-Wschodnią od Południowo-Wschodniej⁸¹. Mimo to, uwzględniając wyłącznie geograficzne kryteria, za Azję Północno-Wschodnią można uznać najdalej wysuniętą na wschód część Azji Północnej (wschodnia część Rosji, tj. rosyjski Daleki Wschód) i część Azji Wschodniej (północno-wschodnie i wschodnie Chiny, Półwysep Koreański, Wyspy Japońskie, Riukiu). Charakterystyczną cechą regionu jest jego lądowo-morski charakter. Równocześnie trzeba mieć świadomość, że geograficzne granice Azji Północno-Wschodniej mogą być odmiennie wyznaczone, przykładowo przez wzgląd na środowiskowo-geograficzny charakter, który odróżnia ten region od otoczenia⁸².

Według Buzana i Wævera Azja Północno-Wschodnia po raz pierwszy wyodrębniła się jako kompleks bezpieczeństwa pod koniec XIX w., czyli w momencie intensyfikacji rywalizacji między mocarstwami. Jako regionalny kompleks bezpieczeństwa okrzepła w trakcie zimnej wojny, gdy rywalizacja dwóch supermocarstw zaowocowała powstaniem trzech kompleksów w Azji – Azji Północno-Wschodniej, Azji Południowo-Wschodniej i Azji Południowej⁸³. Rozróżnienie to było konsekwencją przede wszystkim nierównomiernego zaangażowania supermocarstw w różnych częściach Azji. O ile w Azji Południowo-Wschodniej mniejsze zaangażowanie pozwoliło na powstanie ASEAN-u, o tyle architektura bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej była w przeważającym stopniu kształtowana przez zimnowojenną rywalizację. Stąd w rozumieniu Buzana i Wævera Azja Północno-Wschodnia w trakcie zimnej wojny mogła być definiowana jako regionalny kompleks bezpieczeństwa⁸⁴.

Kres dwubiegunowego ładu międzynarodowego doprowadził do pogłębienia interakcji między regionami. Z tego powodu według Buzana i Wævera różnice między kompleksami Azji Północno-Wschodniej a Azji Południowo-Wschodniej zaczęły się zacierać

<https://etd.ohiolink.edu>; Wada Haruki, *Envisioning a Northeast Asian community: regional and domestic factors to consider*, w: E. Friedman, Kim Sung Chull (red.), *Regional Co-operation and Its Enemies in Northeast Asia: The Impact of Domestic Forces*, Routledge, 2006, s. 38; K.E. Calder, Ye Min, *The Making of Northeast Asia*, Stanford University Press, 2010, s. 5–7.

⁸¹ E. Halizak, *Regionalny kompleks bezpieczeństwa Azji Północno-Wschodniej...*, *op. cit.*, s. 26–27.

⁸² N. Li, R. Cribb, *Historical Atlas of Northeast Asia, 1590–2010...*, *op. cit.*, s. 4–10.

⁸³ B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers...*, *op. cit.*, s. 96.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 128–143.

i doszło do scalenia ich w jeden kompleks bezpieczeństwa Azji Wschodniej. W takiej sytuacji w opinii tychże badaczy Azja Północno-Wschodnia mogła być traktowana jako kompleks subregionalny⁸⁵. Ponadto Buzan i Wæver podkreślili, że pogłębiająca się współzależność prowadzi do stopniowego wyodrębnienia się superkompleksu Azji, który obejmuje nie tylko Azję Południowo-Wschodnią i Północno-Wschodnią, lecz także Południową i Australię⁸⁶.

Trudno więc odizolować dynamikę bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej od dynamiki bezpieczeństwa w większym regionie, co może skłaniać do traktowania Azji Północno-Wschodniej jako subregionu w rozleglejszym azjatyckim regionie lub superkompleksie bezpieczeństwa Azji. Trzymając się założenia o procesie scalania się kompleksów, Buzan i Wæver zaznaczyli, że instytucjonalne powiązania w wymiarze bezpieczeństwa między Azją Północno-Wschodnią a Południowo-Wschodnią są fragmentaryczne i kruche⁸⁷. Mimo wysiłków na rzecz połączenia dwóch subregionów w ramach Szczytu Azji Wschodniej, ASEAN+3 i Regionalnego Forum ASEAN, Azja Wschodnia wydaje się pozbawiona charakteru odrębnego kompleksu bezpieczeństwa ze względu na rozległość geograficzną i zróżnicowaną percepcję zagrożeń. Dotyczy to tym bardziej regionu Azji i Pacyfiku, który jest na tyle rozległy i zróżnicowany, że trudno uznawać go za kategorię analityczną czy empiryczną badania bezpieczeństwa⁸⁸. Dlatego zdaniem Buzana i Wævera Azja Północno-Wschodnia i Południowo-Wschodnia nadal wykazują własną dynamikę bezpieczeństwa⁸⁹. Autorzy zwracają też uwagę na odmienną strukturę obu kompleksów. Azja Północno-Wschodnia pozostaje formacją konfliktową, a więc taką, gdzie wzorce przyjaźni i wrogości sprowadzają się przede wszystkim do obaw i rywalizacji. Dla porównania Azja Południowo-Wschodnia ewoluowała w stronę reżimu bezpieczeństwa, tj. regionu, gdzie państwa co prawda nadal mogą postrzegać siebie jako zagrożenie, ale działają na rzecz rozwiązania dylematu bezpieczeństwa⁹⁰.

Mimo wielu powiązań i zależności między dynamiką bezpieczeństwa w różnych subregionach Azji i Pacyfiku Azja Północno-Wschodnia wyróżnia się specyficznymi uwarunkowaniami, na które wpływa kombinacja czynników materialnych, geograficznych,

⁸⁵ *Ibidem*, s. 144.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 172–182.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 164.

⁸⁸ Choi Jong Kun, Moon Chung-in, *Understanding Northeast Asian...*, *op. cit.*

⁸⁹ B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers...*, *op. cit.*, s. 152.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 173.

historycznych i politycznych⁹¹. Postrzeganie Azji Północno-Wschodniej jako odrębnego regionalnego kompleksu bezpieczeństwa jest powszechnie obecne w literaturze. Zdaniem Camilli Sørensen Azja Północno-Wschodnia wykształciła „swoją własną dynamikę bezpieczeństwa”, która skutecznie pozwala odróżnić ten region od pozostałych i traktować jako odrębny⁹². Choi i Moon podnoszą, że w Azji Północno-Wschodniej nadal istotną rolę odgrywają relacje między wielkimi mocarstwami, dominuje tradycyjne postrzeganie zagrożeń bezpieczeństwa i brakuje zinstytucjonalizowanych mechanizmów współpracy. Natomiast w Azji Południowo-Wschodniej oddziaływanie wielkich mocarstw jest mniejsze, agenda bezpieczeństwa obejmuje w znacznym stopniu nietradycyjne zagrożenia, a do tego ASEAN jest zaawansowaną formą zinstytucjonalizowanej współpracy⁹³. Tuva Kahrs uzasadnia, że dopóki kompleks Azji Wschodniej nie będzie bardziej zintegrowany, uzasadnione wydaje się traktowanie Azji Północno-Wschodniej jako regionalny, a nie subregionalny kompleks bezpieczeństwa⁹⁴. Zaklasyfikowanie Azji Północno-Wschodniej do regionalnego kompleksu bezpieczeństwa postulują również południowokoreańscy badacze Bae Jong-yun i Moon Chung-in⁹⁵. Również polski badacz Edward Halizak uznaje za stosowne traktowanie Azji Północno-Wschodniej jako regionalny kompleks bezpieczeństwa⁹⁶.

Mając na uwadze użyteczność kategorii regionalnego kompleksu bezpieczeństwa i propozycje badaczy zdefiniowania regionu, do Azji Północno-Wschodniej zaliczam: obie Koree, Japonię, Chiny, Rosję i USA. Choć tych ostatnich geograficznie nie można uznać za państwo Azji Północno-Wschodniej, to jednak z racji historycznie zakorzenionego zaangażowania i kontynuowanej silnej obecności militarnej i systemów sojuszy w Azji Północno-Wschodniej USA są osadzone w regionalnej dynamice bezpieczeństwa, oddziałując na percepcję bezpieczeństwa państw regionu⁹⁷.

⁹¹ M. Yahuda, *The International Politics of the Asia Pacific: Second Edition*, Routledge, 2004, s. 13–14.

⁹² C.T.N. Sørensen, *Security Multilateralism in Northeast Asia...*, *op. cit.*, s. 3.

⁹³ Choi Jong Kun, Moon Chung-in, *Understanding Northeast Asian...*, *op. cit.*

⁹⁴ T. Kahrs, *Regional security complex...*, *op. cit.*, s. 65–66.

⁹⁵ Bae Jong-yun, Moon Chung-in, *Unraveling the Northeast Asian...*, *op. cit.*

⁹⁶ E. Halizak, *Regionalny kompleks bezpieczeństwa Azji Północno-Wschodniej...*, *op. cit.*, s. 16–17.

⁹⁷ S.S. Kim, *Northeast Asia in the Local-Regional-Global Nexus: Multiple Challenges and Contending Explanations*, w: S.S. Kim (red.), *The International Relations of Northeast Asia*, Rowman & Littlefield Publishers, 2003, s. 12.

Wybrane problemy bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej

Wydarzenia ostatnich kilkunastu lat pokazały, że Azja Północno-Wschodnia jest jednym z najbardziej problematycznych regionów w stosunkach międzynarodowych. Specyfikę sytuacji w regionie dobrze oddają słowa południowokoreańskiej prezydent Park Geun-hye o „azjatyckim paradoksie” w Azji Północno-Wschodniej⁹⁸. Z jednej strony w regionie dochodzi do pogłębienia kontaktów gospodarczych i międzyludzkich, a z drugiej strony regularnie pojawiają się napięcia o znaczeniu politycznym i dla bezpieczeństwa, które uniemożliwiają pogłębienie dialogu i poszerzenie go o kolejne obszary⁹⁹.

Dziedzictwo zimnej wojny i militaryzacja regionu

Azję Północno-Wschodnią nie bez powodu określa się mianem ostatniego bastionu zimnej wojny. Wojna koreańska jak mało które wydarzenie unaoczniała reguły zimnowojennej konfrontacji i skalę konfliktu Zachodu ze Wschodem, który miał znaczenie na poziomie narodowym, regionalnym i globalnym. Głębokie osadzenie w logice zimnowojennego sporu okazało się na tyle trwałe, że nawet po upadku dwubiegunowego ładu kształt i reguły funkcjonowania regionu pozostają w wielu aspektach niezmiennione, czego najbardziej namacalnym przykładem jest trwanie w anachronicznym i zarazem niezbędnym systemie sojuszy, w które zaangażowane są obie Koree, Japonia, Chiny i USA. Co więcej, koniec zimnej wojny nie uwolnił regionu od sporów i kryzysów. Podstawowym dziedzictwem zimnej wojny w regionie są dwa podzielone narody – napięcia w Cieśninie Tajwańskiej i na Półwyspie Koreańskim niezmiennie kształtują sytuację w tym regionie świata¹⁰⁰.

Fakt, że niemal 70 lat po zakończeniu wojny koreańskiej strefa zdemilitaryzowana – wbrew swojej nazwie – pozostaje najbardziej zmilitaryzowanym punktem na świecie, jest więcej niż symbolicznym wskazaniem na jeden z ważniejszych problemów Azji

⁹⁸ *Northeast Asia Peace and Cooperation Initiative...*, *op. cit.*

⁹⁹ Szerzej zob. Park Jehoon, T.J. Pempel, G. Roland (red.), *Political Economy of Northeast Asian Regionalism: Political Conflict and Economic Integration*, Edward Elgar Publishing, 2008.

¹⁰⁰ S.S. Kim, *Northeast Asia in the Local-Regional-Global...*, *op. cit.*, s. 6.

Północno-Wschodniej, jakim jest militaryzacja regionu. Na obszarze Azji Północno-Wschodniej są skoncentrowane kluczowe potęgi militarne świata. Chiny, USA i Rosja to nie tylko mocarstwa nuklearne, lecz także stali członkowie Rady Bezpieczeństwa ONZ. O uznanie za potęgę nuklearną od lat zabiega Korea Północna, która dotychczas przeprowadziła sześć prób nuklearnych. Korea Południowa i Japonia prawdopodobnie dysponują technicznymi zdolnościami niezbędnymi dla rozbudowy potencjału nuklearnego. Konsekwentna realizacja ambicji nuklearnych przez KRLD rodzi obawy o proliferację broni masowego rażenia¹⁰¹. Ponadto od wielu lat jednym z istotniejszych problemów dla bezpieczeństwa regionu jest rozbudowa potencjału raketowego i rozwój zaawansowanych systemów uzbrojenia, co część badaczy skłania do wniosku, że w regionie od dłuższego czasu ma miejsce wyścig zbrojeń¹⁰².

Spory terytorialne i historyczne

Poważnym problemem dla bezpieczeństwa w regionie Azji Północno-Wschodniej pozostają nierozwiązane spory o terytoria morskie, co wyraźnie komplikuje i tak trudne relacje między państwami regionu. O znaczeniu tych sporów świadczy to, że koncentruje się na nich uwaga wszystkich graczy regionalnych, w tym również USA, chociaż nie są one formalnie stroną w żadnym sporze. Co ważne, w kwestii sporów terytorialnych państwa regionu prezentują podejście w duchu gry o sumie zerowej, wykluczając możliwość dialogu, co wynika m.in. z czynników emocjonalno-prestizowych. Ponadto ze względu na strategiczne znaczenie regionu dla światowej gospodarki, wynikające zarówno z potencjału gospodarek regionu, jak i przebiegających tam morskich szlaków komunikacyjnych, istota sporów terytorialnych między państwami Azji Północno-Wschodniej wychodzi

¹⁰¹ Bilans dotychczasowych rządów Kim Dzong Una świadczy o świadomym i przemyślanym kontynuowaniu rozwoju potencjału nuklearnego i prowadzeniu polityki zagranicznej na nim opartej. Stwarza to poważne wyzwania dla wszystkich państw regionu, choć problem nuklearny nie wydaje się priorytetową kwestią w przypadku strategii wszystkich państw wobec Półwyspu Koreańskiego. Zob. Nakato Sachio, *Northeast Asia: Regional Perspectives for the White Paper on Peace Building*, White Paper Series, The Geneva Peace Building Platform, luty 2015, s. 1.

¹⁰² K.E. Calder, *The New Face of Northeast Asia*, „Foreign Affairs” 2001, s. 106–122; E. Haliżak, *Regionalny kompleks bezpieczeństwa Azji Północno-Wschodniej...*, *op. cit.*, s. 42–59. D. Santoro, B. Glosserman, *Time for a reckoning: missiles have flown under the radar for too long in Asia*, The International Institute for Strategic Studies, 1 kwietnia 2021 r., www.iiss.org.

daleko poza region i może mieć poważne reperkusje dla środowiska bezpieczeństwa w szerszym regionie Azji i Pacyfiku. W przypadku Azji Północno-Wschodniej do najpoważniejszych sporów terytorialnych na morzach należy zaliczyć: 1) spór o wyspy Diaoyu/Senkaku na Morzu Wschodniochińskim między Chinami (ChRL i Republika Chińska) a Japonią; 2) spór o wyspy Dokdo/Takeshima na Morzu Wschodnim / Morzu Japońskim między Koreą Południową a Japonią; 3) spór o Terytoria Północne / Wyspy Kurylskie na Morzu Ochockim między Japonią a Rosją¹⁰³.

Jednym z powodów regularnie powtarzających się incydentów zbrojnych między dwoma Koreami są problemy sporne dotyczące wód terytorialnych na granicy morskiej. Warto pamiętać również o stosunkowo rzadko wspomnianym sporze o granicę lądową między Chińską Republiką Ludową a Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną (w tym zwłaszcza o przynależność góry Pektu). Przy okazji ustanowienia Strefy Identyfikacji Obrony Powietrznej na Morzu Wschodniochińskim przez Chiny w listopadzie 2013 r. powrócił sporny problem między Chinami a Republiką Korei o skały Socotra/Suyan/Ieodo¹⁰⁴.

Znaczenie sporów terytorialnych nie byłoby tak duże, gdyby nie to, że w znacznym stopniu są one dziedzictwem historii, która do dziś wpływa na postrzeganie innych i formułowanie polityki zagranicznej przez państwa regionu¹⁰⁵. Trudna i zawiła historia sprawia, że wzorce przyjaźni i wrogości odgrywają znaczną rolę w regionalnej dynamice bezpieczeństwa. Szczególnie widoczne jest to między dwiema Koreami, które od ponad sześciu dekad odmiennie interpretują swoją historię i odrzucają możliwość formalnego uznania siebie. Trzeba również pamiętać o sporach historyczno-narodowych w związku z historycznym dziedzictwem wojny na Pacyfiku i kolonialną przeszłością Japonii¹⁰⁶. Przykładowo dla zrozumienia trudnych stosunków

¹⁰³ Szerzej zob. E. Atanassova-Cornelis, R. Pacheco Pardo, E. Pejsova, *Pride and Prejudice: Maritime Disputes in Northeast Asia*, Report nr 23, EU Institute for Security Studies, marzec 2015, www.iss.europa.eu.

¹⁰⁴ Szerzej na temat sporów terytorialnych w Azji Północno-Wschodniej zob. J. Rowiński, *Spory graniczne i konflikty terytorialne w Azji Wschodniej u progu XXI w.*, w: K. Gawlikowski, M. Ławacz (red.), *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku*, *op. cit.*, s. 123–136.

¹⁰⁵ Szerzej zob. V.D. Cha et al., *History and Asia. Policy Insights and Legal Perspectives*, Report of the CSIS Korea Chair, Center for Strategic and International Studies, listopad 2011.

¹⁰⁶ Lee Dong Jun, *Untying the "Gordian Knot"? Northeast Asian Security Complex and Desecuritization of the Northern Limit Line*, „The Korean Journal of International Studies” 2013, t. 11, nr 1, s. 87.

między Japonią a Koreą Południową konieczne jest uwzględnienie historycznych animozji, które sprawiają, że mimo wielu elementów zbliżających oba państwa stosunki między nimi pozostają napięte¹⁰⁷. Interesującym przypadkiem są również spory chińsko-koreańskie z powodu historii starożytnego królestwa Goguryeo, znajdującego się obecnie na terytorium ChRL¹⁰⁸.

Nierozwiązane problemy i traumatyczne doświadczenia historyczne są jedną z przyczyn braku zaufania między przywódcami państw regionu. Dyskurs elit i badania opinii publicznej potwierdzają, że poziom braku zaufania między sąsiadami jest bardzo wysoki, co efektywnie eliminuje wytworzenie tożsamości azjatyckiej i utrudnia współpracę transnarodową¹⁰⁹. Dodatkowo zauważalna jest tendencja rządzących do grania kartą nacjonalistyczną na użytek wewnętrzny, co przekłada się na niechęć do pogodzenia się z sąsiadami. Ograniczony dialog i niewielka transparentność związana choćby z nakładami zbrojeniowymi sprawiają, że zmiany linii politycznej w jednym państwie budzą zazwyczaj zaniepokojenie wśród sąsiadów¹¹⁰. Przykładem są oznaki poczucia zagrożenia przed nadmiernym wzrostem Chin i ich asertywnością w polityce zagranicznej. Przez lata obawy Chin i Korei Południowej budziły zmiany w polityce bezpieczeństwa i zagranicznej Japonii pod rządami Abe Shinzō, opisywane niekiedy jako przejaw „remilitaryzacji Japonii”¹¹¹. Ciężko na stosunki w regionie Azji Północno-Wschodniej rzucają również różnice systemów politycznych, gospodarczych, kulturowych i religijnych, a do tego toksyczne doświadczenia historyczne czasu wojen i okupacji¹¹². W ostatnich latach zmienne preferencje motywowane czynnikami wewnętrznymi

¹⁰⁷ Szerzej zob. V.D. Cha, *Hate, Power, and Identity in Japan–Korea Security: Towards a Synthetic Material-Ideational Analytical Framework*, „Australian Journal of International Affairs” 2000, t. 54, nr 3, s. 309–323.

¹⁰⁸ Szerzej zob. M. Riotto, *Old and New Reasons for the Controversy on Koguryō: a Geopolitical Comment*, „International Journal of Korean History” 2009, t. 13, nr 1, s. 1–15.

¹⁰⁹ Widoczne jest to m.in. na przykładzie stosunków Japonii z Koreą Płd., zob. Kudo Yasushi, *South Korean attitudes toward Japan have worsened dramatically, annual survey finds*, The Genron NPO, 19 października 2020 r., www.genron-npo.net.

¹¹⁰ E.J.R. Revere, *Whither Northeast Asia? Managing Tensions and Avoiding Conflict in a Troubled Region*, Brookings Institution 2013, s. 4, www.brookings.edu.

¹¹¹ Sohn Yul, *The “Abe Effect” in Northeast Asia: The Interplay of Security, Economy, and Identity*, „Asian Perspective” 2015, t. 39, nr 3, s. 357–360.

¹¹² Szerzej zob. P.H. Gries et al., *Historical beliefs and the perception of threat in Northeast Asia: colonialism, the tributary system, and China–Japan–Korea relations in the twenty-first century*, „International Relations of the Asia-Pacific” 2009, t. 9, nr 2, s. 245–265.

wpływały na dynamikę relacji w trójkącie Chiny – Japonia – Korea Południowa, oddziałując na amerykańską politykę wobec regionu i stosunki USA z ChRL¹¹³.

Problem północnokoreański i brak zinstytucjonalizowanej współpracy regionalnej

Nieodłącznym elementem dynamiki bezpieczeństwa w regionie Azji Północno-Wschodniej są wyzwania rzucane przez Koreę Północną. Oprócz rozwoju broni nuklearnej i raketowej od połowy lat 90. XX w. coraz częściej obawiano się o stan północnokoreańskiego państwa. Z jednej strony więcej mówiono o niestabilności i możliwym upadku reżimu, co wiązałoby się z chaosem w sąsiednich Republice Korei i ChRL. Z drugiej strony KRLD rozbudowuje potencjał asymetryczny, rozwijając programy nuklearny i raketowy, uznając to za najsukuczniejszą metodę przetrwania w warunkach trudnego środowiska międzynarodowego.

Poważną przeszkodą, która utrudnia rozwiązanie problemów na Półwyspie Koreańskim, jest brak regionalnej instytucji dialogu i współpracy w Azji Północno-Wschodniej. Niski poziom instytucjonalizacji stosunków w regionie wynika przede wszystkim ze znacznego zróżnicowania państw, dominującej logiki zimnowojennej i przywiązania do nieformalnych dyskusji i porozumień¹¹⁴. W trakcie zimnej wojny stosunki w dziedzinie bezpieczeństwa, a częściowo również gospodarki, w Azji Północno-Wschodniej były zdefiniowane przez system z San Francisco¹¹⁵. Aczkolwiek jeszcze w warunkach zimnowojennych na znaczeniu zyskała japońska propozycja współpracy regionalnej w Azji Wschodniej, oparta na tzw. modelu lecącego klucza gęsi autorstwa Akamatsu Kaname¹¹⁶. Założenia tego modelu współpracy na gruncie gospodarczym zostały pozytywnie zweryfikowane empirycznie w warunkach Azji Północno-Wschodniej, zwłaszcza w przypadku

¹¹³ M. Cook, *Northeast Asia's Turbulent Triangle: Korea-China-Japan relations*, Lowy Institute for International Policy, styczeń 2014, www.lowyinstitute.org.

¹¹⁴ E. Halizak, *Regionalny kompleks bezpieczeństwa Azji Północno-Wschodniej...*, *op. cit.*, s. 110–112.

¹¹⁵ Szerzej o nim w rozdziale trzecim.

¹¹⁶ Szerzej zob. Akamatsu Kaname, *A Theory of Unbalanced Growth in the World Economy*, „Weltwirtschaftliches Archiv” 1961, t. 86, s. 196–217; Kojima Kiyoshi, *The “Flying Geese” Model of Asian Economic Development: Origin, Theoretical Extensions, and Regional Policy Implications*, „Journal of Asian Economics” 2000, t. 11, nr 4, s. 375–401.

Korei Południowej¹¹⁷. Znaczenie japońskiej propozycji nie ograniczyło się wyłącznie do sfery ekonomicznej, lecz okazało się instrumentem strategii integracji regionalnej Azji Wschodniej z kluczową rolą Japonii¹¹⁸.

Japońskie propozycje nie wiązały się jednak z przyjęciem rozwiązań instytucjonalnych, a ponadto nie koncentrowały się na wymiarze bezpieczeństwa. W związku z tym w warunkach pozimnowojennych nadal kluczową rolę zinstytucjonalizowanego mechanizmu odgrywa system z San Francisco, choć kolejne lata ujawniły jego braki w radzeniu sobie z nowymi wyzwaniami dla bezpieczeństwa regionalnego¹¹⁹. Jak dotąd państwom regionu nie udało się powołać zinstytucjonalizowanego mechanizmu współpracy regionalnej, ale pojawiające się na przestrzeni lat fora i kanały dialogu, takie jak KEDO (Korean Peninsula Energy Development Organization), rozmowy trójstronne, czterostronne i ostatecznie sześciostronne sugerowały gotowość państw do poszukiwania wielostronnych sposobów rozwiązywania problemów w regionie¹²⁰. W porównaniu z wymiarem bezpieczeństwa zdecydowanie bardziej obiecująca jest współpraca w sferze gospodarczej, czego silnym przejawem są m.in. negocjacje – aczkolwiek przeciągające się – w sprawie umowy o wolnym handlu między Chinami, Japonią a Koreą Południową¹²¹.

Mimo sporów, napięć i kryzysów od zakończenia zimnej wojny żaden z problemów nie przerodził się w konflikt zbrojny. W przypadku Półwyspu Koreańskiego napięcia udało się łagodzić na drodze negocjacji, początkowo skupionych na dwustronnych rozmowach USA z KRLD. W XXI w. państwa regionu zainicjowały politykę zaangażowania wobec KRLD. Historyczny szczyt międzykoreański z czerwca

¹¹⁷ Szerzej zob. B. Cumings, *The Origins and Development of the Northeast Asian Political Economy: Industrial Sectors, Product Cycles, and Political Consequences*, „International Organization” 1984, t. 38, nr 1, s. 1–40.

¹¹⁸ E. Haliżak, *Wspólnota Pacyfiku a Wspólnota Wschodnioazjatycka...*, *op. cit.*, s. 33–35.

¹¹⁹ V.K. Aggarwal, Koo Min Gyo, *Economic and Security Institution Building in Northeast Asia: An Analytical Overview*, w: V.K. Aggarwal (red.), *Northeast Asia. Ripe for Integration?*, Springer, 2008, s. 3.

¹²⁰ P. Van Ness, *Designing a Mechanism for Multilateral Security Cooperation in Northeast Asia, „Asian Perspective”* 2008, t. 32, nr 4, s. 107–126; J.S. Park, *Inside Multilateralism: The Six-Party Talks*, „The Washington Quarterly” 2005, t. 28, nr 4, s. 75–91.

¹²¹ Yamamoto Yoshinobu, *Institutionalization in Northeast Asia: Is outside-in regionalization enough?*, w: M. Timmermann, Tsuchiyama Jitsuo (red.), *Institutionalizing Northeast Asia: Regional Steps Towards Global Governance*, United Nations University Press, 2008, s. 31–32.

2000 r. znamionował nową jakość w relacjach międzykoreańskich, a dołączenie KRLD w lipcu tego samego roku do Forum Regionalnego ASEAN sygnalizowało możliwość rozwiązania problemu koreańskiego na poziomie regionalnym. Ponadto rozmowy sześciostronne, będące świadectwem większej aktywności dyplomatycznej Chin, wskazywały na poszukiwanie kompleksowych rozwiązań permanentnych kryzysów na Półwyspie Koreańskim. Choć od 2008 r. rozmowy pozostają zawieszane, to skala wyzwań, jakie nagromadziły się w ostatnich latach, może skłaniać państwa do ponownego zwrócenia się ku negocjacom wielostronnym¹²². Istniejący paradoks między stanem faktycznym a potrzebami dobrze oddają słowa: „multilateralizm w Azji Północno-Wschodniej jest niemożliwy, ale też nieunikniony”¹²³.

Stosunki amerykańsko-chińskie i ich wpływ na bezpieczeństwo międzynarodowe w regionie

Stosunki amerykańsko-chińskie są najważniejszą i najbardziej złożoną relacją dwustronną we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Dwaj „tytani”, jak określa USA i ChRL David Shambaugh, są „splątani” ze sobą na każdej możliwej płaszczyźnie – strategicznej, politycznej, gospodarczej, społeczno-kulturowej, środowiskowej, regionalnej i globalnej. Nierozzerwalność związku obu państw przejawia się zarówno we współpracy, jak w zaogniającej się rywalizacji. Przenikanie elementów współpracy (*cooperation*) i rywalizacji (*competition*) skłania amerykańskiego badacza do używania określenia *co-opetition* do opisanego stosunków amerykańsko-chińskich (używa też określenia *competitive coexistence*)¹²⁴.

Wielowymiarowy charakter stosunków amerykańsko-chińskich nie pozostaje bez wpływu na sytuację w regionie Azji Północno-Wschodniej. Ze względu na obecność w regionie strategicznego rywala (Chiny), kluczowych sojuszników (Japonia i Korea Płd.) oraz państwa, które od wielu lat z powodzeniem swoim zachowaniem

¹²² C.T.N. Sørensen, *Security Multilateralism in Northeast Asia...*, *op. cit.*

¹²³ P. Evans, *Constructing Multilateralism in an Anti-Region, From Six Party Talks to a Regional Security Framework in Northeast Asia?*, w: Shin Gi-Wook, D. Sneider (red.), *Cross Currents, Regionalism and Nationalism in Northeast Asia*, Stanford University Press, 2007, s. 107.

¹²⁴ D. Shambaugh, *Tangled Titans. Conceptualizing the U.S.-China Relationship*, w: D. Shambaugh (red.), *Tangled Titans: The United States and China*, Rowman & Littlefield Publishers, 2013, s. 3–4.

zwraca uwagę władz w Waszyngtonie (Korea Płn.), Azja Północno-Wschodnia jawi się jako istotny region z punktu widzenia amerykańskich interesów zarówno w wymiarze bezpieczeństwa, jak i gospodarki¹²⁵. Dlatego też niepokojące z perspektywy USA są wszelkie zachowania, które rzutują na regionalne status quo – chodzi zarówno o groźbę lub użycie siły przez Koreę Płn., jak i posunięcia Chin, takie jak choćby napięcia w stosunkach z Japonią spowodowane sporem terytorialnym o wyspy Diaoyu/Senkaku czy chińska aktywność na morzach Południowochińskim i Wschodniochińskim oraz w Cieśninie Tajwańskiej. Poważnym wyzwaniem dla USA są również naznaczone historycznymi animozjami stosunki między dwoma kluczowymi amerykańskimi sojusznikami w regionie, czyli Republiką Korei i Japonią¹²⁶.

Pomimo deklarowanych aspiracji globalnych matecznikiem Chin pozostaje Azja Wschodnia, która stanowi fundament chińskiej wielkiej strategii (*Zhongguo da zhenlie*). Chińczycy zdają sobie sprawę, że ich rola w świecie nie będzie odpowiednio silna, dopóki nie ugruntują dominującej pozycji w regionie¹²⁷. Mając na uwadze podstawowe interesy Państwa Środka i najważniejsze zadania związane z bezpieczeństwem kraju, kluczową rolę odgrywa Azja Północno-Wschodnia, zwłaszcza w kontekście stosunków z Japonią, państwami koreańskimi i zaangażowania USA w tym regionie¹²⁸. Ponadto Azja Północno-Wschodnia jest obiektem silnych wpływów chińskich, które nie tylko przybierają formy zaangażowania ekonomicznego i politycznego, lecz także są pogłębione wielowiekowym oddziaływaniem kulturowo-cywilizacyjnym.

Rosnące znaczenie Chin w stosunkach międzynarodowych, zwłaszcza w wymiarze regionalnym, w oczywisty sposób oddziałuje na amerykańską strategię w szerszej rozumianym regionie Azji i Pacyfiku, a więc również na amerykańskie interesy w Azji Północno-Wschodniej¹²⁹. Wpływ dynamiki stosunków amerykańsko-chińskich

¹²⁵ R.G. Sutter, *Bilateral Competition and Cooperation Under New Leadership: The United States and China*, „Joint U.S.-Korea Academic Studies” 2013, t. 24, s. 8–9.

¹²⁶ E.J.R. Revere, *Whither Northeast Asia?...*, *op. cit.*, s. 2.

¹²⁷ Zhang Yunling, Tang Shiping, *China's Regional Strategy*, w: D. Shambaugh (red.), *Power Shift: China and Asia's New Dynamics*, University of Columbia Press, 2005, s. 51–52.

¹²⁸ A.J. Nathan, A. Scobell, *China's Search for Security*, Columbia University Press, 2012, s. 114–138.

¹²⁹ Szerzej zob. G.J. Ikenberry, *From Hegemony to the Balance of Power: The Rise of China and American Grand Strategy in East Asia*, „International Journal of Korean Unification Studies” 2014, t. 23, nr 2, s. 41–63; R.G. Sutter, *China's Rise and the Durability of U.S. Leadership in Asia*, w: Zhao Suisheng (red.), *China and the*

na pozostałe państwa jest na tyle znaczący, że każe widzieć w stosunkach ChRL z USA jeden z najważniejszych czynników determinujących dynamikę bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej¹³⁰. Z tego względu współpraca amerykańsko-chińska, mimo istnienia wielu kwestii spornych, wydaje się niezwykle potrzebna i ważna dla rozwiązywania najpoważniejszych problemów bezpieczeństwa w regionie¹³¹.

Kluczowe miejsce Półwyspu Koreańskiego w Azji Północno-Wschodniej¹³²

Próbując wyodrębnić region Azji Północno-Wschodniej, niezależnie od przyjętych kryteriów możemy zauważyć, że Półwysep Koreański jest jego rdzeniem. Wynika to zarówno z położenia geograficznego oraz doświadczeń historycznych, jak i z dynamiki bezpieczeństwa międzynarodowego w regionie, która w znacznym stopniu zależy od rozwoju sytuacji na półwyspie. Współczesna Korea jest jednym z ostatnich relikwów zimnej wojny i dowodem na to, że wielkomocarstwowa rywalizacja wpłynęła na podział jednego narodu. Realizacja interesów USA i ZSRR doprowadziła do powstania skrajnie różnych systemów politycznych i społeczno-gospodarczych po przeciwległych stronach półwyspu. Konsekwencje podziału Korei do dziś generują konfliktowe sytuacje, co wzbudza zainteresowanie całego świata.

Zanim jednak doszło do podziału Korei, przez trzynaście wieków funkcjonowała ona jako jednolity politycznie byt państwowy. Powstała w skomplikowanym procesie dziejowym społeczność koreańska tworzyła się pod wpływem silnych wpływów zewnętrznych, a tym, co determinowało zainteresowanie obcych mocarstw, było i jest charakterystyczne położenie Korei. Półwysep Koreański, znajdujący się w Azji Północno-Wschodniej, zajmuje powierzchnię ok. 220 tys. km². Od

United States: Cooperation and Competition in Northeast Asia, Palgrave Macmillan, 2008, s. 33–60.

¹³⁰ Lee Dong Jun, *Untying the "Gordian Knot"?*..., *op. cit.*, s. 87.

¹³¹ Szerzej zob. Peng Yuan, *The China-U.S. Handshake in Northeast Asia. The Key to Dual Stability in Bilateral Ties and Regional Equilibrium*, w: A. Goldstein, E. Mansfield (red.), *The Nexus of Economics, Security, and International Relations in East Asia*, Stanford University Press, 2012, s. 236–249.

¹³² Niniejszy fragment został w znacznym stopniu zaczerpnięty z książki: O. Pietrewicz, *Krewetka między wielorybami. Półwysep Koreański w polityce mocarstw*, Wydawnictwo Asian Century, 2016, s. 19–22 i 243–248.

wschodu półwysep oblewają wody Morza Japońskiego, a od zachodu Morza Żółtego¹³³. Granicę półwyspu wyznaczają rzeki Yalu (Amnok) i Tumen (Tuman) o długości ponad 1400 km, będące granicą Korei Północnej z Chinami (1416 km) oraz Rosją (16,5 km). Łączna długość linii brzegowej półwyspu wynosi 8460 km. Półwysep Koreański jest jednym z najbardziej górzystych regionów świata (góry zajmują 70 proc. powierzchni), a najwyższym szczytem jest Janggunbong, wznoszący się na wysokość 2744 m n.p.m. w masywie wulkanicznym gór Pektu na granicy chińsko-północnokoreańskiej.

Specyficzne położenie Korei w znacznym stopniu wpływało także na jej historię. Półwyspowa ukształtowanie było ważnym czynnikiem umożliwiającym przede wszystkim ochronę przed najeźdźcami, ale także pozwalało skutecznie odizolować społeczeństwo. Mimo to od najdawniejszych dziejów Korea była gorącym miejscem Azji Północno-Wschodniej. Odwieczna bliskość chińskiego sąsiada w zrozumiwały sposób kładła się cieniem na sytuacji na Półwyspie Koreańskim, czego najwyraźniejszym przejawem było wielowiekowe funkcjonowanie Korei w sinocentrycznym porządku i systemie trybutarnej zależności od cesarstwa chińskiego. Należy pamiętać, że funkcjonowanie Korei w ramach chińskiego systemu trybutarnego nie stało w sprzeczności z dążeniami do suwerenności. W swych dziejach Koreańczycy wielokrotnie stawiali zawzięty i skuteczny opór obcym wpływom, w tym nadmiernej ingerencji Chin¹³⁴.

Zarówno historia wielu najazdów, jak i imperialna rywalizacja w XIX w. oraz zimnowojenne uwarunkowania dowodzą, że Korea przyciągała uwagę wielu mocarstw, a nie tylko Chin, chociaż z ich perspektywy koreański sąsiad zajmował szczególne, niemal genetycznie zakodowane miejsce. W czasie napięć i rywalizacji między wielkimi mocarstwami Korea często zajmowała wyczekującą i dwuznaczną postawę, starając się zachować bezstronność, aby w ten sposób uniknąć wzięcia w kleszcze rywalizacji. Mimo to doświadczenia historyczne sprawiły, że Koreańczycy nabrali fatalistycznego przekonania, że od zawsze byli obiektem ingerencji silniejszych – z tego powodu Koreańczycy zwykli mówić o sobie, że są „krewetką między wielorybami”. W związku z poczuciem nieustannego osaczenia i zagrożenia

¹³³ Morze Żółte nazywane jest przez Koreańczyków Morzem Zachodniokoreańskim, a Morze Japońskie – Morzem Wschodniokoreańskim. W przypadku tego drugiego akwenu Koreańczycy od wielu lat zabiegają na forum międzynarodowym o zmianę nazwy na Morze Wschodnie.

¹³⁴ Szerzej zob. K.W. Larsen, *Comforting Fictions: The Tribute System, the Westphalian Order, and Sino-Korean Relations*, „Journal of East Asian Studies” 2013, t. 13, nr 2, s. 233–257.

odruczem obronnym stała się postawa izolacji i zamknięcia na świat, z którą zerwała dopiero Republika Korei, a w której nadal tkwi Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna¹³⁵.

Po zakończeniu II wojny światowej Koreańczycy weszli w nowy etap swojej historii, stając się ofiarami nie tylko wewnętrznych podziałów, lecz przede wszystkim zimnowojennej konfrontacji. Znalezienie się Republiki Korei i Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej w dwóch zwalczających się obozach w połączeniu z aspiracjami do zjednoczenia Korei (w wariancie siłowym) zaowocowało wybuchem pierwszego gorącego konfliktu okresu zimnej wojny. Wojna koreańska umocniła rodzące się podziały i różnice oraz rzutowała na politykę zagraniczną państw koreańskich w kolejnych dekadach. Mimo konieczności oparcia się na relacjach z silniejszymi sojusznikami władze w Pjongjangu i Seulu starały się prowadzić możliwie jak najbardziej samodzielną politykę zagraniczną, wielokrotnie wykorzystując zmieniającą się dynamikę w relacjach między większymi państwami. Baczną obserwacją poczyniła ZSRR, ChRL, Japonii i USA była konieczna z punktu widzenia obu państw koreańskich, które były zainteresowane przede wszystkim ugruntowaniem, okrzepnięciem i rozwojem własnych państwowości jako podstawy do ewentualnego zjednoczenia Korei, uwzględniającego okoliczności międzynarodowe.

Pomimo upadku dwubiegunowego ładu Korea pozostała podzielona. Początek lat 90. dawał nadzieję na zbliżenie między państwami koreańskimi. Wydarzenia kolejnych lat pokazały, że wszelkie zawierane wówczas porozumienia pozostały wyłącznie na papierze. Z punktu widzenia Korei Płn. najistotniejszym wyzwaniem było poradzenie sobie z nową sytuacją po upadku ZSRR – dotychczasowego sojusznika i gwaranta stabilności gospodarczej. Osamotniona międzynarodowo i osłabiona gospodarczo KRLD stanęła przed koniecznością wyboru strategii, która pozwoliłaby jej odnaleźć się w nowych uwarunkowaniach. Sposobem miała okazać się polityka nuklearnego szantażu.

Mimo skrajnie różnie obranych ścieżek rozwoju Republika Korei i Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna w podobnym stopniu odwołują się do nacjonalizmu koreańskiego. Silne przekonanie o własnej wyjątkowości połączone z podświadomymi obawami o zachowania mocarstw przejawia się w postawie obu państw koreańskich. Pozimnowojenne uwarunkowania stworzyły Północy i Południu nieznanne dotąd możliwości forsowania własnych pomysłów, które w przeciwieństwie do poprzedniego okresu nie mogły być

¹³⁵ Park Sungtae, *The Korean Pivot and the Return of Great Power Politics in Northeast Asia*, Atlantic Council, listopad 2015, s. 3–4, www.atlanticcouncil.org.

ignorowane przez mocarstwa. Zarówno północnokoreańska polityka prowokacji i szantażu, jak i południowokoreańska postawa zjednoczeniowa wywarły silny wpływ na zachowanie mocarstw. Tym samym doszło do sytuacji, w której ewolucja polityki obu Korei zaczęła na nieznaną dotąd skalę kształtować stanowisko pozostałych państw¹³⁶.

Ewolucja sytuacji na Półwyspie Koreańskim na przestrzeni wieków wynikała zarówno z działań zaangażowanych mocarstw, jak i autonomicznych dążeń Koreańczyków. Zróżnicowane interesy poszczególnych państw w różnych okresach historycznych prowadziły do tego, że półwysep wielokrotnie stawał się miejscem rywalizacji, co tylko wzmacniało przekonanie Koreańczyków o tym, że są „krewetką między wielorybami”. Wielowiekowe doświadczenia i przewijające się okresy sporów, wojen, niechęci, a niekiedy również współpracy nie pozostają bez wpływu na obecną sytuację na Półwyspie Koreańskim.

¹³⁶ O. Pietrewicz, *Półwysep Koreański w polityce mocarstw w XXI wieku*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2014, t. 44, nr 1, s. 224.

II.

RÓŻNE SPOJRZENIA

BEZPIECZEŃSTWO MIĘDZYNARODOWE W AZJI PÓŁNOCNO-WSCHODNIEJ Z PERSPEKTYWY TEORII STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

W poprzednim rozdziale wykazałem, że Półwysep Koreański znajduje się w regionie Azji Północno-Wschodniej, a tę można uznać za część składową (subregion) Azji i Pacyfiku. Jako że region ten wyodrębniłem na podstawie kryterium bezpieczeństwa, kolejnym zadaniem jest zastanowienie się nad tym, jakie perspektywy teoretyczne należy zastosować do badania bezpieczeństwa międzynarodowego w Azji Północno-Wschodniej. Z uwagi na złożoność rzeczywistości międzynarodowej wybór zaledwie jednej może być niewystarczający. Oceniam zatem dynamikę bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej, uwzględnivszy założenia i dorobek trzech teorii: realizmu, neoliberalizmu i konstruktywizmu. Taki wybór wynika z przekonania, że różne perspektywy pozwalają spojrzeć na te same zagadnienia w inny sposób. Najpierw wypada się jednak zastanowić, czy znane nam teorie stosunków międzynarodowych są adekwatne do badania stosunków międzynarodowych w regionie Azji i Pacyfiku.

Czy podejścia teoretyczne są przydatne w badaniu stosunków międzynarodowych w regionie Azji i Pacyfiku?

Od zakończenia zimnej wojny region Azji i Pacyfiku stawał się obiektem coraz większego zainteresowania badaczy zajmujących się stosunkami międzynarodowymi. W związku z rosnącym znaczeniem państw azjatyckich zastanawiano się nad wpływem, jaki będą miały polityki zagraniczne państw regionu i tamtejsze problemy bezpieczeństwa na sytuację nie tylko regionalną, lecz także globalną. Z uwagi na specyfikę uwarunkowań cywilizacyjno-kulturowych, historycznych doświadczeń i rozwoju stosunków w regionie Azji i Pacyfiku wskazane jest ostrożne podejście do wyboru modelu analizy działań państw i stosunków wewnątrzregionalnych¹.

Analiza bezpieczeństwa międzynarodowego w Azji Północno-Wschodniej wymaga zmierzenia się z kilkoma wyzwaniami. Po pierwsze, zauważalny jest częsty rozdźwięk między badaniami regionalnymi a teorią stosunków międzynarodowych. W efekcie badania i debaty na temat bezpieczeństwa w regionie Azji Północno-Wschodniej są pozbawione dostatecznej podbudowy teoretycznej. Z drugiej strony teoretyczne rozważania niejednokrotnie nie biorą pod uwagę specyfiki i odmienności regionu, w tym różnic cywilizacyjno-kulturowych. Dlatego zdaniem niektórych teoretyczne spojrzenie na stosunki międzynarodowe powinno w większym stopniu uwzględniać bogate doświadczenia historyczne i złożoność Azji Północno-Wschodniej².

Po drugie, w nauce o stosunkach międzynarodowych badacze, zwłaszcza ci wykształceni na Zachodzie, opierają się na teoriach, które powstały na podstawie historycznych doświadczeń tego kręgu kulturowego. Teoria stosunków międzynarodowych, która w głównej mierze rozwinęła się w USA, jest głęboko zakorzeniona w zachodnich tradycjach i dysputach filozoficznych, czerpiących z dorobku Hobbesa, Rousseau, Kanta, Locke'a, Marksa i wielu innych. Z tego względu nie brakuje opinii, że teoria stosunków międzynarodowych jest również produktem amerykańskiej hegemonii po II wojnie światowej, która nie tylko rozwinęła europocentryczne koncepcje, lecz także doprowadziła

¹ E. Halizak, *Zmiana układu sił USA-Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2005, s. 33–34.

² G.J. Ikenberry, M. Mastanduno, *Introduction. International Relations Theory and the Search for Regional Stability*, w: G.J. Ikenberry, M. Mastanduno (red.), *International Relations Theory and the Asia-Pacific*, Columbia University Press, 2003, s. 1–2.

do powstania czegoś, co Stanley Hoffman nazwał „amerykańską nauką społeczną”³.

Część badaczy zajmujących się Azją nie jest przekonana, czy teorie stosunków międzynarodowych są użyteczne w badaniu stosunków międzynarodowych w regionie Azji i Pacyfiku⁴. Wynika to z wątpliwości co do tego, czy zachodnie tradycje intelektualne i teorie pomagają w zrozumieniu motywów, kalkulacji, zamierzeń i zachowań Azjatów. Nieobce są wątpliwości, czy ze względu na pochodzenie i ścisłą zależność od tradycji historycznych, intelektualnego dyskursu i praktyki politycznej państw Zachodu teorie stosunków międzynarodowych są adekwatne do badania zwłaszcza Azji Wschodniej jako regionu zakorzenionego w innym kontekście cywilizacyjno-kulturowym⁵.

David Kang krytykuje cały zachodni dorobek teoretyczny, który jego zdaniem „nie rozumie Azji”⁶. Zaznacza, że zbyt długo badacze stosunków międzynarodowych czerpali z teoretycznych propozycji wynikających z europejskich doświadczeń i traktowali je jako uniwersalne⁷. Wraz z innymi badaczami wskazuje na odmiennosć doświadczeń Azji Wschodniej, gdzie przez setki lat rozwinęły się różne od europejskich wzorce relacji między państwami, systemy normatywno-prawne, reguły handlu czy nawet sposoby prowadzenia konfliktów zbrojnych. W ocenie Kanga brak znajomości historii stosunków międzynarodowych w Azji Wschodniej zubaża naukę o stosunkach międzynarodowych i prowadzi do wyciągania przez wielu teoretyków uniwersalnych i ostatecznie błędnych wniosków na podstawie wybiórczych analogii historycznych z bliskiego im zachodniego kręgu cywilizacyjnego⁸. Wtórzy mu badający azjatycki regionalizm Peter Katzenstein, który twierdzi, że teorie bazujące na doświadczeniach

³ Szerzej zob. S. Hoffmann, *An American Social Science: International Relations*, „Daedalus” 1977, t. 106, nr 3, s. 41–60.

⁴ A. Acharya, B. Buzan, *Why Is There No Non-Western IR Theory: An Introduction*, w: A. Acharya, B. Buzan (red.), *Non-Western International Relations Theory: Perspectives On and Beyond Asia*, Routledge, 2010, s. 1–25.

⁵ A. Acharya, *Theoretical Perspectives on International Relations in Asia*, w: D. Shambaugh, M. Yahuda (red.), *International Relations of Asia*, Rowman & Littlefield Publishers, 2014, s. 57; E. Haliżak, *Zmiana układu sił USA – Chiny...*, *op. cit.*, s. 33–34.

⁶ D.C. Kang, *Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks*, „International Security” 2003, t. 27, nr 4, s. 57–85.

⁷ D.C. Kang, *Hierarchy in Asian International Relations: 1300-1900*, „Asian Security” 2005, t. 1, nr 1, s. 53–79.

⁸ W publikacji pod redakcją Davida Kanga i Stephana Haggarda grupa badaczy przedstawiła 12 wydarzeń z historii Azji Wschodniej, które w ich opinii ukształtowały współczesne stosunki międzynarodowe i powinny być uwzględniane w teoretycznych rozważaniach. Szerzej zob. S. Haggard, D.C. Kang (red.), *East Asia in*